

ÖNSÖZ

Kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam, son yıllarda çokça tartışılan, çözümler üretilmesi gereken önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece gelişmekte olan ülkeler değil, gelişmiş ülkelerde kayıtdışı istihdam konusuyla karşı karşıyadır. Türkiye ekonomisinin gelişmesinin önünde bir engel olarak görülen kayıtdışı istihdam konusunun boyutlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması önem taşımaktadır.

Özellikle son yıllarda sorun sıkça hükümet programlarında kayıtdışı istihdamın yer alması sorunun önemini vurgulamaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin gündeminde önemli bir sorun olan kayıtdışı istihdam kavramı, her açıdan incelenerek çözümler üretilmesi ve çözülmesi gereken bir olgudur.

Bu çalışmanın amacı, kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam konularının ülkemiz için önemine değinerek, mevcut durumu anlatmak ve çözüm yollarını değerlendirmektir.

Bu tez çalışmamda değerli katkılarından dolayı danışmanım Sayın Yrd.Doç. Dr. Birol Mercan'a ve desteklerini esirgemeyen aileme ve eşime teşekkürlerimi borç bilirim.

Karaman 2009

Sema Betül Azaklı

ÖZET

AZAKLI, Sema Betül, Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu, Yüksek Lisans Tezi, Karaman 2009

Kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam son yıllarda çokca tartışılan çözümler üretilmesi gereken önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece gelişmekte olan ülkeler değil , gelişmiş ülkelerde kayıtdışı istihdam konusuyla karşı karşıyadır. Türkiye ekonomisinin gelişmesinin önünde bir engel olarak görülen kayıtdışı istihdam konusunun boyutlarının belirlenmesi ve çözüm önerilerinin sunulması önem taşımaktadır.

Ekonomik olarak nedenleri ve sonuçları bakımından çok karmaşık bir yapı olarak ortaya çıkan kayıtdışı istihdam daha çok iktisadi faktörler dışında sosyal ve psikolojik boyutlarıyla incelenmesi gereken bir olgudur.

Kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamın birçok nedeni olduğu gibi bu nedenlerin oluşturduğu ve ekonomiyi etkileyen sonuçları vardır.

Türkiye’de kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdam gerçeği ve boyutu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Çalışmada kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamın tanımı, unsurları ve nedenleri ortaya konularak durumu incelenmiştir. Ayrıca kayıtdışılığın işgücüne yönelik ekonomik ve sosyal etkileri analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler

- 1.Kayıtdışı İstihdam
- 2.Kayıtdışı Ekonomi
- 3.Kayıtdışı İstihdamın Sonuçları

ABSTRACT

AZAKLI,Sema Betül,Informal Employment in Turkey and Economy Dimension, Master Thesis,Karaman

For last few years, we are facing with economists are arguing and looking for solutions about two important problem which are informal economy and , informal employment. Not only the growing countries but also the growed countries are faced with the problem of informal employment. It is important to know about the size of the informal employment which has a great effect on Turkey's economy and the solutions must be found.

Informel Employment is a fact that only it needs to analyze with the dimensions of social, psychological but also it need to analyze with the dimension of economical. Various methods have been improved in order to measure and determine the informal economy and informal employment by the economist.

The aim of the study is to demonstrate the realty and dimensions of informal employment in Turkey. In this study, we have exposed the definition, causes and elements of informal employment in Turkey. In addition, in the study it's social, economic and politic effects for the labour force have been analysed.

Key Words

1. Informal Employment
2. Informal Economy
3. The Results of Informal Employment

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Önsöz.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
İçindekiler.....	iv
Kısaltmalar.....	viii
Tablolar.....	ix
Grafikler.....	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

1.1. Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı	3
1.1.1. Kayıt Dışı Ekonomiyle Birlikte Anılan Terimler.....	5
1.1.1.1. Beyan Dışı Ekonomi	8
1.1.1.2. Yasa Dışı Ekonomi	11
1.1.1.3. Enformel Ekonomi.....	13

2. BÖLÜM

KAYIT DIŞI İSTİHDAM

2.1. Kayıt Dışı İstihdamın Tanımı Ve İçeriği.....	19
2.2. Kayıt Dışı Çalışanlar.....	20
2.2.1. İki ve ya Daha Çok İş Sahibi Olanlar.....	20
2.2.2. Deneme Süresince Kayıt Dışı Çalışanlar.....	21
2.2.3. Yarı Zamanlı Çalışma.....	21

2.2.4. İlave İşçiler.....	21
2.2.4.1. Kadın İşçiler.....	22
2.2.4.2. Emekliler.....	22
2.2.4.3. Yabancı Kaçak İşçiler.....	23
2.2.4.4. İşsizlik Aylığı Alıp Kayıt Dışı Çalışanlar.....	24
2.2.4.5. Çocuk İşçiliği.....	25
2.2.4.6. Kayıt Dışı Çalışan Dul ve Yetimler.....	26
2.3. Kayıt Dışı İstihdamın Nedenleri.....	26
2.3.1. Mali ve Ekonomik Nedenler.....	27
2.3.1.1. İşsizlik ve Enflasyon.....	27
2.3.1.2. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik.....	29
2.3.1.3. İşletmelerin Rekabet Gücünün Düşüklüğü.....	30
2.3.2. Sosyal Nedenler.....	31
2.3.2.1. Nüfus Artışı ve Çarpık Kentleşme.....	31
2.3.2.2. Çalışma Hayatındaki Değişim.....	32
2.3.2.3. Eğitim ve Bilgi Eksikliği.....	33
2.3.3. Kamudan Kaynaklanan Nedenler.....	36
2.3.3.1. Kamu Kuruluşları Arasındaki Uyumsuzluk.....	36
2.3.3.2. Vatandaşın Kamuya Güvensizliği.....	36
2.3.4. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar.....	37
2.4. Kayıt Dışı İstihdamın Etkileri.....	39
2.4.1. Olumlu Etkileri.....	39
2.4.1.1. İstihdam Yaratma.....	39
2.4.1.2. Gelir Etkisi.....	40
2.4.1.3. Rekabet Etkisi.....	40
2.4.2. Olumsuz Etkileri.....	41

2.4.2.1. Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi.....	41
2.4.2.2. Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi.....	42
2.4.2.3. Refah Kaybı.....	42
2.4.2.4. Rekabete Olumsuz Etkisi.....	43

3. BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİNİN VE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTUNUN BELİRLENMESİ

3.1. Kayıt Dışı İstihdamı Ölçme Yöntemleri.....	46
3.1.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi.....	46
3.1.2. Dolaylı Ölçme Yöntemi.....	47
3.1.2.1. İstihdam Yöntemi.....	47
3.1.2.2. Farklı Yöntemlerle Hesaplanan Milli Gelir Hesaplarının Karşılaştırılması.....	48
3.1.2.3. Emisyon Yaklaşım	49
3.1.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı.....	49
3.2. Türkiye De Kayıt Dışı İstihdamla İlgili Yapılmış Çalışmalar.....	49
3.3. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Durumu.....	50
3.3.1. Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamı Artıran Faktörler.....	58
3.3.1.1. Vergi ve Prim Yükünün Fazlalığı.....	58
3.3.1.2. Köyden Kente Göç.....	61
3.3.1.3. İşletmelerin Durumu	62

4. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMI VE KAYIT DIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMeye YÖNELİK STRATEJİLER

4.1. Denetimin Etkinleştirilmesi.....	65
4.2. Kişilerin Bilgi ve Bilinçlendirilmesi	66
4.3. Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele.....	67

4.4. Sosyal Güvenlik Reformu.....	67
4.5. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)....	69
4.5.1. Eylem Planının Amaçları.....	70
4.5.1.1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirme.....	70
4.5.1.2. Denetimin Kapasitesini Güçlendirmek ve Yaptırımların Caydırıcılığını Artırmak.....	70
4.5.1.3. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatı Sağlamak.....	71
4.6. Çocuk İşçiliğini Kaldırmaya Yönelik Projeler.....	71
4.7. Kayıt dışı istihdamı önleme projesi (KADİM 2006).....	74
4.7.1. Projenin Hedefleri.....	75
4.8. Kayıtlı İstihdamın Teşviki.....	76
SONUÇ.....	78
KAYNAKÇA.....	80

KISALTMALAR

- GSMH** Gayri Safi Milli Hasıla
- ILO** International Labour Organization
(Uluslararası Çalışma Örgütü)
- KADİM** Kayıtdışı İstihdamla Mücadele Projesi
- OECD** Organisation For Economic Co-Operation And Development
(Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
- SSK** Sosyal Güvenlik Kurumu
- TİSK** Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
- TUİK** Türkiye İstatistik Kurumu
- TSE** Türkiye Standartlar Enstitüsü

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Ülkelere göre Emeklilik Yaşı.....	23
Tablo 2: Türkiye’de İşgücüne Katılım Oranları (2008-2009).....	29
Tablo 3: Belirtilen eğitim düzeyine göre ve cinsiyete göre nüfus (15+yaş)- 2008.....	34
Tablo 4: Sosyal Güvenlik Kurumunda Kayıtlılığa Ve Eğitim Durumuna Göre İstihdam Edilme Durumu.....	35
Tablo 5: Değişik Yaklaşımlarla Yapılan Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri....	45
Tablo 6: Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam (2006 Kasım- Bin Kişi).....	52
Tablo 7: Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıtlı Olmayanların Yıllara Göre İşteki Durumu	53
Tablo 8: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıt Olmayanların Cinsiyete ve Yıllara Göre İşteki Durumu.....	54
Tablo 9: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıt Olmayanların Cinsiyete ve Yıllara Göre İşteki Durumu.....	55
Tablo 10: Tarım Sektöründe Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumu.....	56
Tablo 11: Tarım Dışı Sektörde Kayıt Dışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumu.....	57
Tablo 12: Ücretler Üzerindeki Yükler (2001 Yılı).....	59
Tablo 13: Yaşını Doldurmuş İşçiler İçin Asgari Ücret Netinin Hesabı (TL/AY) 01.012008 -30.06.2008.....	60
Tablo 14: Asgari Ücretin İşverene Maliyeti(TL/AY) 2008 Yılı.....	60
Tablo 15: (2007-2008) Türkiye’de En Çok Göç Alan 5 il	62
Tablo 16: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri,(Bin kişi).....	73

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar.....	74
--	-----------

GİRİŞ

Kayıtdışı ekonomik faaliyetler literatüre 1970'li yıllardan sonra girmiştir.1980'li yıllardan sonra kayıtdışı ekonomi ile birlikte kayıtdışı istihdam uluslar arası bir olgu olarak kabul edilmiştir.

Kayıtdışı ekonominin çalışma hayatına yansması olarak kabul edilen kayıtdışı istihdam çalışanların ilgili kamu kurum veya kuruluşuna hiç bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesidir. Kayıtdışı ekonomi ile ilgili olduğu gibi kayıtdışı istihdam ile ilgili oranlar yüksek olup ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ölçülmesi zor olsa da mevcut durumu değerlendirmek ve çalışmalara ışık tutması açısından, değişik yöntemlerle tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de kayıtdışı istihdamın %40'ların üzerinde seyretmesi durumun önemini ortaya koymuş ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Türkiye ekonomisinin gelişmesinin önünde bir engel olarak duran kayıt dışı istihdam konusunun boyutunun belirlenmesi ve çözüm önerilerinin getirilmesi önem arz etmektedir.

Çalışmanın ortaya çıkmasında başvuru araştırma yöntemleri, kaynak tarama, veri toplama ve yorumlama olarak sayabiliriz. Bu konuda ülkemizde konuyla ilgili kitap,dergi, makale, elektronik kaynak ve materyallerden yararlanılmıştır.Çalışmamızın temel amacı kayıtdışı ekonomi ve bununla ilgili olan kayıtdışı istihdam olgusunun ülkemiz için önemine vurgu yapılarak söz konusu olgunun sebep ve sonuçlarının nasıl bir etki yaptığına dikkati çekmektir. Kayıtdışı adından da anlaşıldığı gibi gizli olanı ifade etmektedir. Bu nedenle elde edilen veriler tahmini değerlerdir. Bu nedenle çalışmamız bu tahmini değerlerden yola çıkarak sonuca ulaşmıştır.

Bu kapsamda çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde kayıt dışı ekonomi kavramına bir giriş yapılmış, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin sınıflandırılması yapılmıştır.

İkinci bölümde kayıt dışı istihdam konusu ele alınarak kayıt dışı çalışanlar incelenmiştir. Kadın işçiler, yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, kayıtdışı çalışan emekliler ile

dul ve yetimlerin durumları incelenmiştir. Ayrıca kayıt dışı istihdam nedenleri ve etkileri anlatılmıştır. Kayıtdışı istihdamın nedenleri araştırılırken, Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanılmıştır. Kayıtdışı istihdamın etkileri incelenirken olumlu ve olumsuz etkileri açıklanmıştır. Kayıtdışı istihdam her ne kadar istenmeyen bir durumsa da olumlu etkilerinin de olabileceği göz önünde tutulmuştur.

Üçüncü bölümde ise kayıtdışı ekonominin ve kayıtdışı istihdamın boyutunu belirleme yöntemleri anlatılmış ve Türkiye’de kayıtdışı ekonomiyi önlemeye yönelik yapılmış çalışmalar anlatılmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu verilerinden yararlanarak kayıtdışı çalışan kesimin cinsiyete göre, yıllara göre, çalıştığı konuma göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Yine bu bölümde Türkiye’de kayıtdışı istihdamı artıran faktörlere değinilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise kayıtdışı istihdamı ve kayıtdışı ekonomiyi önlemeye yönelik stratejiler açıklanmış, projeler anlatılmış, sonuçları değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ

1.1. Kayıtdışı Ekonomi Kavramı

Son yıllarda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin gündeminde sıkça yer alan konuların başında kayıtdışı ekonomi gelmektedir. Birçok karmaşık faaliyetleri içine alan kayıtdışı ekonomi özellikle gelişmekte olan ülkelerin başlıca sorunudur. Ancak kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan hem de gelişmesini tamamlamış ülkeler için çözümlenmesi gereken ciddi bir sorundur.

Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi sorunları içerisinde kayıtdışı ekonominin diğerlerine oranla ayrı bir veri ve önemi vardır. Kayıtdışı ekonominin nedenlerine ve sonuçlarına bakıldığında diğer ekonomik sorunlardan etkilendiğini ve bu sorunları etkilediğini son derece kompleks yapılı bazen bağımlı, bazen bağımsız değişken bir kavram olduğu görülmektedir (Akalin,1996:28). Kayıtdışı ekonomi devletten gizlenen, kayıt altına alınmayan ya da alınamayan, bu nedenle de denetim dışında kalan faaliyetlerdir..Bu nedenle ülke ekonomisini her açıdan etkilemektedir. Fakat daha da önemlisi içerisinde iktisadi faktörler dışında sosyal, psikolojik, siyasi ve ahlaksal boyutların tamamıyla yakın ilişkili olan kayıtdışı ekonomi teorik çapta bir çözüm önerileri sıralanan fakat bir türlü ortadan kaldırılamayan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Kıldış,2000:190).

Kayıtdışı ekonomi kavramı içerik olarak çok geniş bir alanı içine aldığı için konuyu ele alanların öncelikleriyle alakalı anlam değişikliğine uğramaktadır (Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı:2009). Kayıtdışı ekonomi sözüyle anlatılmak istenen mevcut faaliyetin gizliliğiyle gizli ekonomi, gölge ekonomi, saklı ekonomi, yer altı ekonomisi; faaliyetin yasa dışılığı belirtilmek isteniyorsa kara ekonomi, gri ekonomi, illegal ekonomi; faaliyetin devletin bilgisi dışında olması irdeleniyorsa gayri resmi ekonomi, enformel ekonomi; son olarak da faaliyetin önemsiz olarak GSMH kayıtlarına alınmaması vurgulanıyorsa da marjinal ekonomi, ikincil ekonomi şeklinde adlandırılır.

Kayıtdışı ekonomi; Geleneksel ölçüm teknikleriyle ölçülemeyen, resmi makamlara yansımamış ve belli bir çıkar karşılığında mal ya da hizmet olarak sunulan faaliyetlerin tümünü kapsar (Özsoylu,1996:111).

Kayıtdışı ekonomiyi oluşturan faaliyetlerin bileşimi incelendiğinde,gelişmiş ülkelerin kanun dışı faaliyetlerin önemli bir yer tuttuğu,buna karşılık ülkemizde,malların üretiminden tüketimine kadar geçen süreci,belge ve kayıt düzeninin tam olarak yerleştirilememesi nedeniyle kısmen yada tamamen vergi idaresinin dışında bırakılan faaliyetlerin ağırlıkta olduğu gözlemlenmektedir (Şimşek,174).

Kayıtlı ekonomi, resmi istatistiklerle tespit edilen tüm ekonomik faaliyetleri içermekte ve kayıtlı ekonominin dışındaki tüm faaliyetler genel olarak kayıtdışı ekonomi kapsamı içine girmektedir (İkiz, 2000:25).

Kayıtdışı ekonomi, iktisatçıların ve politikacıların devamlı tartıştığı farklı görüşlerin öne sürüldüğü bir konudur. Bazı gruplar kayıtdışı ekonomiyi ülke ekonomisi için önemli bir sorun olarak görürken bazıları da kayıtdışı ekonominin olumlu yönlerini görmektedir.

Kayıtdışı ekonomi ile ilgili olarak ortaya çıkan ilk zorluk, bu kavramın tanımında ortaya çıkmaktadır. Çünkü kayıtdışı ekonomi çok boyutlu, değişik faaliyetleri kapsayan oldukça karmaşık bir olgudur. Bu nedendir ki tanımı kadar adlandırılması için de değişik görüşler ortaya çıkmıştır. Kayıtdışı ekonomiye çeşitli yazarlarca, kara ekonomi, nakit ekonomisi, gizli ekonomi, saklı ekonomi, kayıtdışı ekonomi, yasadışı ekonomi, enformel sektör, yeraltı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi gibi adlarla işaret edilmektedir. Bu tanımlar farklı içeriklere sahip olmalarına rağmen, üzerinde fikir birliğine varılmış bir tanımın olmaması nedeniyle birbirleri yerine de kullanılabilirler (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001).

Kayıtdışı ekonomiyi ifade etmek ve açıklamak için günümüze gelene kadar birçok değişik, birbirine benzeyen ya da benzemeyen ifadeler kullanılmıştır. Bunların arasında ilk olarak akla gelenler; "yeraltı ekonomisi" "kara ekonomi", "enformel ekonomi", "ikinci ekonomi", "paralel ekonomi", "gizli ekonomi", "gölge ekonomi", "gözlenmeyen ekonomi" dir.

Kayıtdışı ekonomi, bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gayri safi milli hasıla hesaplarını elde etmede kullanılmayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü şeklinde tanımlanabileceği gibi, genel boyutuyla kayıtdışı ekonomi, resmi kayıtlara girmeyen ve belgelendirilemeyen, yani milli muhasebe kayıtlarında görülmeyen gayri safi hâsıla miktarlarına yansımayan tüm faaliyetler olarak da tanımlanabilir (Doğrusöz,2004:159).

Kayıtdışı ekonomik içerisinde yer alan yasa dışı faaliyetler toplumun zararlı ve ahlak dışı olarak gördüğü, kötü olarak nitelendirdiği kanunen yasaklanmış faaliyetlerdir. Diğer yanda ise faaliyetleri yasal olup ancak bu faaliyetlerden elde edilen gelirlerin büyük kısmı kayıt dışında kalan kişilerin faaliyetleri de kayıt dışı ekonomi kapsamı içerisinde anılmaktadır.

1.1.1.Kayıtdışı Ekonomiyle Birlikte Anılan Terimler

Kayıtdışı ekonomik faaliyetler ile kayıtdışı gelirlere bahsederken çoğu kez kayıtdışı ekonomiyle birlikte anılan "karapara" kavramı karşımıza çıkacaktır.

En yalın ifadeyle karapara, yasa dışı yollardan elde edilmiş her türlü gelir olarak tanımlanabilir. Yasa dışı yollardan elde edilen kazançların meşrulaştırılması da karapara aklamak olarak ifade edilir (Uslu,2009).

Karaparanın kazanıldığı yer altı ekonomisi, kayda tabi olmayan ve yasa dışı faaliyetlerden oluşur. Her karapara önce kayıtdışı iken, her kayıtdışı faaliyet yer altı ekonomisinin bir unsuru değildir.Kayıtdışı bir şekilde kazanılan karapara daha sonra ekonomik sistemde aklanmak amacıyla resmi kayıtlara geçilmeye çalışılır (Bakkal,2007,14).

Karapara yasa dışı yollardan elde edilen gelirdir. Bütün suçlardan sağlanan gelirler hukuken kara para kabul edilmiştir (wwwbilgininadresi.net,2009).

Karapara, sosyal, ahlaki, ekonomik ve hukuki açılardan farklı tanımlanmaktadır; (Tadircioğlu,2002:159)

Sosyal anlamda karapara, dolaylı olarak da olsa toplumsal hayata zarar veren her türlü faaliyetten elde edilen kazançlar,

-Ahlaki anlamda karapara, yasalarla yasaklanmış olsun veya olmasın toplum nazarında suç sayılan hareketler sonucunda elde edilen tüm kazançlar,

-Ekonomik anlamda karapara, kanunlar tarafından suç sayılan fiillerin yanı sıra, ekonomik hayatı düzenleyen kural ve usuller ihlal edilerek elde edilen kazançlar,

-Hukuki anlamda karapara ise, ülke mevzuatında "öncül suç" olarak belirtilmiş fiillerden elde edilmiş kazançlar, olarak nitelendirilir.

Farklı açılardan yapılan tanımlardaki ortak noktadan hareketle, karapara, genel olarak ahlaki olmayan yollardan elde edilen geliri ifade etmektedir.

Karapara çok genel olarak suç işlemek suretiyle elde edilen gelir ve ya parayla ifade edilebilen her türlü mal varlığı değeri olarak tanımlanabilir.

Karapara tanımı ülke mevzuatlarının çizdiği sınırlarla ve ya karaparaya kaynaklık edecek suçlarla ilgili benimsenen yaklaşıma göre farklılık arz etmektedir. Öncül suçların tayininde liste yaklaşımı, eksik yaklaşım, tüm suçlar yaklaşımı ve ya karma yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir (Aykın,2007).

Buna göre karapara tanımının yapılmasında çoğunlukla hukuk sisteminin öncül suçlarla ilgili olarak tercih ettiği yaklaşımı bilmek gerekir.

Karaparayı yasalarında sayılmış olan belli suçların işlenmesine bağlamış ülkelerden bazılarındaki durum şöyle özetlenebilir; (Güner,2003:280-308).

-ABD' de; yasalarda yer alan yaklaşık 130 öncül suç'a dayalı olarak elde edilen kazançlar.

-Kanada'da; rüşvet, hile, hırsızlık, haraç, cinayet, gasp, dolandırıcılık gibi 23 ayrı suçtan elde edilen kazançlar.

-Portekiz' de; uyuşturucu suçları ile terörizm, silah kaçakçılığı, gasp, adam kaçırmak, kadın ticareti, çocuk istismarı, insan kaçakçılığı, yolsuzluk ve ciddi ekonomik suçlar sonucu elde edilen kazançlar.

- Finlandiya'da, tüm suçlardan elde edilen kazançlar,

- Fransa'da, suç işleyerek doğrudan veya dolaylı olarak elde edilen kazançlar,

- Hollanda'da, her türlü suçtan kaynaklanan kazançlar,

- İngiltere'de, bütün ciddi suçlar sonucunda elde edilen kazançlar,

- İrlanda'da, uyuşturucu kaçakçılığı başta olmak üzere, vergi ile ilgili suçlar da dahil olmak üzere yasa dışı tüm faaliyetlerden elde edilen kazançlar, Türkiye'de ise, ilk defa 4208 sayılı ve 1996 tarihli Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun hükümleriyle kara para kavramı hukuken tanımlanmıştır.

1960'lardan itibaren başta Batılı gelişmiş ekonomiler olmak üzere, hemen tüm dünyada "Kayıtdışı ekonomi" kavramı çok çeşitli adlar altında ve çok değişik yapılar içinde gündemin üst sıralarına yerleşmiş bulunmaktadır. Kayıtdışı ekonomi farklı ekonomilerde farklı biçimlerde ortaya çıkmakta ve bu niteliklerine göre de farklı adlarla anılmaktadır. Ancak, kayıtdışı ekonomi, dokusu itibariyle iç içe geçmiş bir yapı sergilediği için, bazen farklı yapılanmaları açıkça yansıtan bazen de anlam olarak iç içe geçmiş çeşitli kavramlarla adlandırılırlar.

Kayıtdışı ekonomi, "devletin bilgisi dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetler" olarak tanımlanabilir. Devletin resmi organlarının bilgisi dışında gerçekleştirilen üretim veya ticarete yönelik çeşitli faaliyetler, gayri safi milli hâsıla tahminlerine yansımaz. Bu nedenle de resmi gayri safi milli hâsıla gerçekte olduğundan daha düşük tahmin edilir. Yani kayıtdışı ekonomi denilen olgu, devletin resmi GSMH tahminlerine yansımayan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerdir. Bu bağlamda, ancak daha bilimsel olarak kayıtdışı ekonomi, "resmi GSMH'yı tahmin etmek için kullanılan mevcut istatistiksel yöntemlerce ölçülemeyen ve bu sebeple resmi GSMH hesapları dışında kalan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler" şeklinde tanımlanabilir. Devlete bildirilmeden gerçekleşen ekonomik faaliyet, gelir yaratıcı ise kayıtdışı ekonomik faaliyettir. Yeni gelir yaratmıyor ve olanı transfer ediyorsa, kayıtdışı ekonomik faaliyet olarak kabul edilmez. Kayıtdışı ekonomi için, gizli ekonomi, el altı ekonomisi, paralel ekonomi görünmez ekonomi, gölge ekonomi, enformel ekonomi, kara ekonomi, ikinci ekonomi, kural dışı ekonomi, hane halkı ekonomisi, gözlenemeyen ekonomi, illegal ekonomi, gayri resmi ekonomi, yasadışı ekonomi, alaca karanlık ekonomi, beyan dışı ekonomi gibi çok çeşitli kavramlar kullanılmaktadır. Bu durum kayıtdışı ekonominin gerçekte değişik özellikteki çok çeşitli faaliyetlerin bileşiminden ibaret olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı bu terimlerin bir kısmının tamamıyla bir üst kavram olan kayıtdışı ekonomi olgusunu ifade ederken bir

kısmı da kayıtdışı ekonomi içindeki faaliyetlerden değişik özellikte olanların özelliklerini vurgulamak için kullanılmaktadır. Söz konusu faaliyetlerin aralarında içsel ilişkinin de bulunması ayırımın kolay bir şekilde açıklanmasına engel olmaktadır (Yılmaz,1998:3).

Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilebilen kayıtdışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetleridir (Sarılı, 2002:45).

Bazen de faaliyetlerin yasal olması kayıtdışı ekonomi sınırları içine girmeyeceği anlamına gelmez. Faaliyetlerin ahlaki normlara uygun olmaması onu kayıtdışı ekonomi kapsamına alabilir.

Diğer bir ifadeyle, kayıtdışı ekonomi resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarıncaya normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır. Genel olarak bir tanım vermek gerekirse, kayıtdışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan, bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür (Derdiyok,1993:54).

Kayıtdışı ekonomi üçlü bir tasnife tabi tutulabilir. Bu tasnif beyan dışı ekonomik faaliyetler, enformel ekonomik faaliyetler ve yasadışı ekonomik faaliyetlerdir (Ayder,2007).

1.1.1.1. Beyandışı Ekonomi

Kayıtdışı ekonomi üçlü bir tasnife tabi tutulduğu zaman bunların ilk sırasını beyandışı ekonomik faaliyetler alır. Yani kayıtdışı ekonomi denince akla ilk gelen beyan dışı ekonomidir.

Beyandışı ekonomik faaliyetler, bir ülkede milli gelir olarak tanımlanan kavram ile fiilen beyan edilen gelir arasındaki alanı kapsar. Bu alan dar anlamda, yasal ekonomik faaliyetler alanında yürütülen fakat vergi idaresine beyan edilmeyen gelir kalemlerinden oluşmaktadır (Ayder,2007).

Vergi; devlet, vatandaş ve vergi mükellefi arasındaki üçlü ilişkinin yani karşılıklı alışverişin somutlaşmasıdır. Modern refah devletlerin oluşmasıyla vergi, kamu ihtiyaçlarının finansmanında vazgeçilmez unsur olmuştur. Vergilendirmenin tarihçesi, devletin siyasi

gücüne dayanarak vergi toplaması, vergi mükelleflerinin her dönemde bu yükümlülüğe karşı koyması ve en aza indirmeye çalışması ile geçmiştir (Özsoylu,1996:63).

Bir başka tanıma göre vergi, özel ya da tüzel kişilerin her türlü iktisadi faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlarından, kamu harcamalarının için devletin egemenlik gücünü kullanarak aldığı bir paydır. Ancak bazı mükellefler çeşitli nedenlerle bu gelirlerinden devlete hiç pay vermemek ya da daha az vermek için kayıtlarının bir kısmını ve ya tamamını kayıt dışına çıkarmak eğilimindedirler (Sarılı,2002:46).

İdareye bildirilmeyen gelirler ya da gerçek değerlerinin altında beyan edilen gelirler, dar anlamdaki kayıtdışı ekonomik faaliyetleri oluşturur (Yılmaz,1998:484). Bu gruba işin geçiciliği, bir mekâna bağlı olmaması ve konut dokunulmazlığı gibi sebeplerle devlet kontrolünden kaçan faaliyetlere girer (Dura,1997:4).

Vergi yasalarının vergi idaresine bildirilmesini ve vergilendirilmesini öngördükleri bir unsurun bildirim dışı bırakılması veya değerinin gerçekte olanın altında görülmesi de beyandışı ekonomi kapsamında değerlendirilir. Kazancın vergi dışı kalması yasalarda getirilen istisna, muafiyet, indirim, götürülük gibi ayrıcalık getiren düzenlemelerle meydana gelebilmektedir.

Vergi muafiyeti, vergi kanunlarında esas itibariyle kendileri için vergi borcu doğması öngörülmüş olduğu halde belirli kişi veya grupların vergi yükü dışında bırakılmasıdır. Burada vergi dışı bırakma olayı vergiye tabi kişilere yani özneye tatbik edilmektedir.Esnaf muafılığı,küçük çiftçi muafılığı gibi örnekleri verebiliriz (www.ekodialog.com,2009).

Vergi idaresine mükellef olarak gözükp de kazancının bir kısmını matraha ilave etmeyenlerin bu faaliyetleri ise, kayıtlı ancak vergi dışı kalan bir faaliyet olmaktadır (Günday:63). Beyandışı ekonominin tanımı, "vergi yasalarına göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen gelir, servet veya harcamalardır" şeklinde daha geniş olsaydı, vergi yasalarına aykırı olarak gelir, servet ve harcama vergileriyle ilgili ortaya çıkan her türlü beyandışılık beyan dışı ekonomi kapsamına girerdi; ancak yine de vergi istisna ve muafılları kapsamında olduğu için beyan edilmeyen gelirler kapsam dışında kalırdı.

Kayıtdışı ekonomi de, resmi GSMH tahminlerine dahil edilmemiş gelirler olduğu için, tanım dar tutulmuş ve yasalara göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen gelirler kapsama alınmıştır. Buna göre vergi istisna ve muafiyetlikleri içinde yer aldığı için beyandışı kalan gelirlerle, servet veya harcama vergileriyle ilgili kanunlara göre beyan edilmesi gerektiği halde beyan edilmeyen servet unsurları ve harcamaların ise geniş anlamda beyan dışı ekonomi kapsamında ele alınması daha doğru olacaktır.

Geniş anlamda beyandışı ekonomi kavramı, ekonomik ve hukuki anlamdaki vergi ayıplarının tamamını kapsamına alırken, dar anlamda beyandışı ekonomi sadece gelir vergisi bakımından hukuki anlamda vergi kaybını içermektedir.

Milli gelirin vergi beyannamelerindeki bilgilerden hareketle oluşturulmadığı ülkelerde ise daha önce belirtildiği üzere kayıtdışı ekonominin hacmi beyandışı ekonominin hacminden farklı olur (Yılmaz, 1998:8).

Kısaca, geniş anlamda beyandışı ekonomi ile vergi kaçakçılığı sadece gelir vergisi bakımından değil servet ve harcama vergileri bakımından da oluşabilmektedir. Bu bakımdan, geniş anlamda beyandışı ekonomi dar anlamda beyandışı ekonomiyi de kapsar ve vergi kaçakçılığına göre daha geniş kapsamlıdır. Kayıtdışı ekonomi kapsamında dikkate alınacak olan dar anlamda beyandışı ekonomidir. Çok sayıdaki beyandışı ekonomik faaliyetlere ilişkin şu örnekler verilebilir; (Yılmaz,1998:8).

- Resmi kayıtlara göre herhangi bir işte çalışmayacak olanların gerçekleştirdikleri faaliyetler; emekli maaşı olan emeklilerin, malul aylığı alan sakat işçilerin, öğrenim kredisi alan öğrencilerin gerçekleştirdikleri faaliyetler, memurların başka bir işte çalışması... vb.

- Ek iş şeklindeki ekonomik faaliyetler; özel ders vermek, evde büro işleri yapmak, bilgisayar ve daktilo ile yazı işleri evde çeviri yapmak, evde muhasebe defteri tutmak, evde fason imalat yapmak, bir gelir karşılığında evde temizlik işleri yapmak, çocuk bakımı

-Kullanılmış ev eşyalarının satımı ya da takası,

- Menkul değerlerde kira bedelinin beyan edilmemesi,

- Faturasız mal veya hizmet alım satımı,

- Kural dışı serbest meslek faaliyeti.

1.1.1.2. Yasadışı Ekonomi

Ulusal ekonomi, piyasa ekonomisi ve kamu ekonomisi olmak üzere iki kesimden oluşmaktadır. Piyasa ekonomisi, özel kesim iktisadi faaliyetlerin yer aldığı bir yapıdır. Özel kesim iktisadi faaliyetleri sonucunda üretilen ya da yapılan mal ve hizmetler iki kategoride yer alır ve bunlardan bir kısmı milli gelir hesaplarına dahil edilebilirken, bir kısmı da dahil edilemez. Milli gelir hesaplarına dahil edilemeyenler ‘yasal olmayan ekonomik faaliyetler ‘dir

Yasalarca gerçekleştirilmesi yasaklanmış olan tüm faaliyetler ile bu faaliyetler sonucu elde edilen gelirler yasadışı ekonomi kapsamında değerlendirilir. Yasadışı ekonominin unsurlarını yasaların yasaklamış olduğu faaliyetlerle uğraşanlar olarak tanımlamak mümkündür. Burada önemli olan, faaliyetlerin yasaların öngördüğü şekilde yapılmaması değil, faaliyetin kendisinin her durum ve takdirde yasaklanmış olmasıdır. Bu sektörde yapılan faaliyetler bir iktisadi değere sahip olmasına rağmen, yasalara ve ahlaki normlara aykırılık teşkil etmektedir (Kırkulak,1999:154).

Kayıtdışı ekonomiyi gruplara ayırmaya çalışırsak milli gelir hesaplarına yansımayan ve yasak faaliyetleri kapsayan bölümü yeraltı ekonomisi veya yasadışı ekonomi olarak adlandırılmaktadır.

Yasadışı ekonomik faaliyetler yasaların engellediği ve bu nedenle milli gelir hesaplarına dahil olmayan faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu yasadışı faaliyetlerden elde edilen gelire de karapara denmektedir.

Yasalara aykırı faaliyetler kaçak çalışmak, falcılık yapmak, kumar ve bahis oyunlarını oynatmak, fuhuş ve pazarlamasını yapmak şeklinde sıralanabilir. Yasaların suç saydığı her türlü faaliyet kayıtdışı ekonomi içinde yer almaz. Rüşvet, hırsızlık, kumar oynamak suretiyle elde edilen gelirler bu kazançları elde edenler açısından bakılınca gelir olmakla beraber ekonomiyi genişleten özellik taşımazlar. Sadece daha önce yaratılmış olan gelirin el değiştirmesine sebep olan suçlardır. Bu sebeple bu tür faaliyetler sonucu elde edilen gelirler kayıtdışı ekonomiye dahil edilmemelidir. Yasadışı ekonomik faaliyetlerin vergi açısından ağırlıklı bölümünü gelir yaratıcı faaliyetler oluşturmaktadır. Uyuşturucu ve silah

kaçakçılığı gibi, MG hesaplarına alınmadığı halde, formel olarak gelir yaratan yasadışı faaliyetler ilk grubu oluşturur ve reel olduklarından dolayı da vergi açısından önemlidir. İkinci grup yasadışı ekonomik faaliyetler, hırsızlık ve rüşvet gibi, gelir yaratıcı olmayan, fakat transfer niteliğindeki faaliyetlerden oluşur. Bu grup faaliyetler vergileme açısından fazla önemli değildir (Önder, 2001:17). Daha çok kamu düzenini ilgilendiren ve devletin güvenlik güçlerinin uğraşı alanı içinde olan bu faaliyetleri, silah, uyuşturucu, kıymetli maden ve tarihi eser kaçakçılığı, kalpazanlık, sahte pasaport, vize ticareti, gayri yasal iş takibi, çek senet tahsilatı, tefecilik, rüşvet, kadın ve organ ticareti olarak saymak ve bu sayılanları arttırmak mümkündür (Aydemir, 1994:14). Bu kesim sayılanlardan ibaret değildir, bunların sayısı ve çeşitleri zaman içinde ve ülkeden ülkeye değişmektedir (Erimez,1997:4). Yasadışı ekonomik faaliyetler genellikle GSMH rakamına dahil edilmezler. Bunun biri teknik diğeri ahlaki olmak üzere iki sebebi vardır (Yılmaz,1998:8);

- Bu tür faaliyetlerle ilgili veri toplamak güçtür.

- Yasaklanmış faaliyetler sonucu doğan mal ve hizmetlerin değerinin yasal mal ve hizmetlerin değerine ilave edilmesi yasadışı mal ve hizmet üretiminin resmi olarak tanınması anlamına gelecektir ki bu da doğru bulunmamaktadır. Ekonomik faaliyetlerden bir kısmının çeşitli sebeplerle yeraltına kayması vergilendirilebilir kaynakların da yeraltına kayması anlamına gelmekte ve sonuçta vergi kaybına neden olmaktadır. Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi halinde ilgililer sadece vergi cezaları ile cezalandırılırken, yasadışı faaliyetleri yapanlar vergi cezalarından ayrı olarak ilgili kanunlardaki hapis ve para cezaları ile cezalandırılırlar. Bu faaliyetlerden elde edilen gelirlere kara para bu paraya yasal bir kazanç görünümü kazandırılmasına da karaparanın aklanması denir. Birçok ülkede, yasadışı faaliyetlerden elde edilen karaparanın aklanması da suç sayılmaktadır. Çünkü bu yöntemle yasal yollardan kazanılmayan bir para yasal yoldan kazanılmış gibi gösterilmektedir. Karapara, yasal görünümlü olup konusu suç teşkil eden bir fiil neticesinde fon oluşturma yöntemidir (Okur,2001). Toplumlarda yüksek kazanç sağlayan uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, terör, çocuk ve kadın ticareti, adam kaçırma gibi örgütlü işlenen suçlar sonucu elde edilen her türlü maddi menfaat ve değerler, karapara (Kaya,1998:64). Esas itibariyle, kanunların suç saydığı fiillerin - öncül suçlar vasıtasıyla - işlenmesinde elde edilen para veya

para yerine geçen evrak ve senetleri mal veya gelirleri ve bir para biriminden diğerine çevrilmesi de dahil olmak üzere elde edilen her türlü ekonomik menfaat ve değeri karapara olarak tanımlamak mümkündür ve kayıtdışı ekonominin var olduğu ülkelerde yaygın olduğu bir gerçektir (Çolak,2001:96).

Kara paranın doğumu “öncül” bir suça bağlıdır. Yani, elde edilen gelirin önceden kanunen yasaklanmış bir faaliyet sonucu doğması ve bu suç oluşmasaydı gelirin elde edilemeyecek olması gereklidir. Suçtan gelir sağlayanlar çoğu zaman bu gelirleri yasal kaynaklardan elde edilmiş gibi göstermek amacıyla yasal gelirlerinin arasına dahil ederek sisteme sokmak istemektedirler. Karapara genellikle, yerleştirme, ayırma ve bütünleştirme aşamalarından geçtikten sonra “meşrulaştırılarak” yasal gelir görünümünde sisteme dahil olmaktadır (Akbulak ve Tahtakılıç, 2003:20). Yasadışı ekonomi mensupları kayıt dışı ekonominin sayılan diğer sektörlerinde faaliyet gösteren kişilerden farklı olarak, daha az vergi ödemek ya da hiç vergi ödememek amacı gütmemektedirler. Onlar ellerindeki parayı kayıtlı ver yasal sisteme sokabilmek için bu paranın vergisini ödemeye zaten hazırdırlar. Zaten kolay yollardan kazanılan paranın vergisini ödemek zor gelmez. Karapara elde edenlerin amacı; yasa dışı yollardan elde ettikleri kaynakları yasal yollardan elde edilmiş gibi göstermek veya diğer bir deyişle kaynağını gizlemek suretiyle bu kaynakları ekonomik sisteme entegre etmektir (Burca,2001:123). Bu yolla gelirlerini meşrulaştırmaktadırlar. Bununla beraber devletin yasa dışı ekonomi ile mücadele ederken temel amacı kayıtdışı ekonomiyi oluşturan diğer unsurlardan farklı olarak bu faaliyetleri kayıt altına almak değil, ortadan kaldırmak veya asgari düzeye indirmektir (Ağbal,2000:42).

Bir ekonomide yasadışı ekonomik faaliyetler GSMH hesabı dışında tutulsa da, gelir doğurdukları için resmi istatistikleri bozucu etkiye sahip olacaktır. Ayrıca bu tür faaliyetlerin vergilendirme amacı dışında tutulmuş olması durumunda mali anlamda da vergi kaybı doğuracakları için bu tür faaliyetlerin kayıtdışı ekonomik faaliyetler içinde değerlendirilmeleri doğru olur (Yılmaz,1998:10).

1.1.1.3. Enformel Ekonomi

Enformel ekonomi, devletin kontrol ettiği formel ekonominin dışında kalan üretim

ve değişim ilişkilerinin tümünü kapsamaktadır. Sosyal güvenliğin ve vergilendirmenin olmadığı bu sektördeki faaliyetler genellikle geleneksel küçük ölçekli ekonomik faaliyetleri içermektedir (Algan,2004).

Enformel ekonomiyi formel ekonomiden hareketle tanımlamak mümkündür. Formel ekonomi, üretim, mübadele ve tüketim kayıtlı ve yasal bir şekilde yapıldığı ekonomi kesimidir. Ekonomik faaliyetler pazar içinde gelişir ve para bir değişim aracı olarak kullanılır. Enformel ekonomik faaliyetler, üretim mübadele ve tüketim kayıtlı olmadığı hatta bazen yasadışı faaliyetlerin yer aldığı ekonomi kesimidir (Yılmaz,1998:10).

Enformel ekonomik faaliyetler, formel yapının kapsamadığı boşluklardan yararlanan, herhangi bir yerde kaydı bulunmayan, vergilenme bakımından izlenemeyen, yasalar tarafından düzenlenmemiş, bu anlamda yasal korumadan yararlanamayan ekonomik faaliyetleri içermektedir (Açıkalm,2004).

Bu sektörde birçok kurum, kişisel ilişkilerin yarattığı yaptırımlara dayandığından düşük işlem maliyetleri ile çalışmakta ve vade, ödeme şartları, teminat gibi hususlarda formel sektöre kıyasla daha esnek davranabilmektedir.

Bu sektörde kendi sermayesiyle çalışan tefeciler, ahbap ve akrabalar arası kredi alış verişi görüldüğü gibi, topluluğun tasarruflarını bir araya getirip bunlardan ihtiyacı olanlara kredi veren düzenleme, çeşitli biçimleri ile yaygındır (Önder,1993:81). Burada temel iktisadi faaliyet ve bu faaliyetten doğan gelirin kamu organlarının yasal düzenlemelerinden, vergilendirilmelerinden ve bilgisinden kaçırılması söz konusudur. Enformel ekonominin özellikleri olarak her şeyden önce bu ekonomilerin kuralsız olduğu, ikinci olarak vergilendirilmediği üçüncü olarak ölçülemediği iddia edilmektedir (Ekin,1995:11). Genelde enformel ekonomi olarak adlandırılan bu kesim faaliyetleri, zaman zaman sosyal ekonomik hane halkı ekonomisi, Nakit-dışı toplum, yerel ekonomi ya da ikinci ekonomi gibi kavramlarla da adlandırılmaktadır (Önder,1993:17).

Enformel ekonomik faaliyetler kısaca kişilerin geçimlerini sağlamak amacıyla basit iş örgütlenmesine dayalı ve devletin denetimi altında olmayan piyasalarda faaliyet gösteren, herhangi bir yerde kaydı olmayan ve bu nedenle yasal korumadan yararlanamayan

ekonomik faaliyetler olarak açıklayabiliriz.

Enformel ekonomi değişik nitelikteki faaliyetleri bünyesinde bulundurur. İlk olarak enformel ekonomi nakit ve sosyal bir takım menfaatler karşılığında yapılan üretim-tüketim ve ticareti karşılamaktadır. Bu kısımdaki faaliyetler paranın bir araç olarak kullanılmadığı, pazar dışı olarak nitelendirilen mal ve hizmet üreten ekonomik faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetler sonucu ortaya çıkan ürünler ya doğrudan üretici birim tarafından tüketilir ya da takas mekanizması ile değişir. Sermaye oranının oldukça düşük olduğu faaliyetlerdir. Geleneksel olarak GSMH hesabı dışında tutulmuşlardır. Enformel ekonomik faaliyetlerin bu türüne literatürde daha çok sosyal ekonomi denmektedir (Yılmaz,1998:12). Sosyal ekonomi, yerel ekonomi ve hane halkı ekonomisi olarak isimlendirilmiş faaliyetlerden oluşmaktadır

Sosyal ekonomi, mal veya hizmetlerin arkadaşlar, komşular ve akrabalar arasında pazar dışı faaliyetlerle değiş-tokuş edildiği durumu ifade eder. Yerel ekonomi, ihtiyaçların aile içindeki üretim yoluyla giderildiği veya bir bölgedeki insanların birbirleri ile ihtiyaçlarını giderecek şekilde malları üretip dağıttıkları durumu ifade eder. Bu tür faaliyetlere örnek olarak, kendi tüketimi için çiftlik ürünü üretmek bahçe tarımı evde giysi dikmek, kendi televizyonunu tamir etmek, kullanılmış eşyaların satımı ve vakıf hizmetleri gösterilebilir (Yılmaz,1998:15). Enformel sektörde çalışanlar daha ziyade kendi hesabına çalışanlar ile aile işletmesinde çalışanlardan oluşmakta, eskimiş teknoloji kullanım ve düşük eğitim seviyeleri nedeniyle verimlilikleri de düşük olmaktadır. Enformel sektörün temel amacı ilgili kişiye gelir yaratmaktır (Kılıçdaroğlu,2000:4). Enformel sektörde çalışanların mali sektör ile bağlantıları genellikle resmi kayıtlar içinde yer almamakta ve ağırlıklı olarak tarım sektörünün geniş olduğu ülkelerde tarım sektöründen sanayi sektörüne geçenlerden oluşmaktadır. Zaman zaman bu sektörde yer alan bazı kişilerin, pazarcılık yapan öğretmen örneğindeki gibi aynı zamanda formel sektörde de yer aldıkları görülebilmektedir. Enformel sektör, az gelişmiş ülkelerde görülen modern ve geleneksel sektör ayrımındaki ikili ekonomik yapının da geleneksel ayağını oluşturmaktadır (Akbulak ve Tahtakılıç,2003:19).

Enformel olarak nitelenmiş ekonomik faaliyetlerden bir kısmı ise pazar içinde cereyan etmekte ve nakit değişiminde bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu faaliyetler tam gün süreli olmaktan ziyade “kısmi-süreli” çalışma olarak ortaya çıkmaktadır (Ekin,1995:14).

Öncekine göre sermaye yoğundur. Bu tür faaliyetler özellikleri itibariyle formel ekonomiye yakındır. Ancak yasal sorumlulukları yerine getirmiş değillerdir. Bu sektörde işverenin çalıştırdığı işçilerle ilgili kanuni yükümlülüklerinden kurtulmak veya bu yükümlülüklerini azaltmak için söz konusu işçileri; ya hiç kayıtlarda göstermemesi, ya da işçilerle ilgili kanuni yükümlülüklerle konu olabilecek bilgileri gerçekten daha düşük bir şekilde kayıtlarında gösterir (Bulut,1998:44). Bu tür faaliyetleri genel olarak toplumsal yaşamın talebi doğrultusunda ve bir iş yeri açmaksızın ortaya çıkan faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür (Aydemir:80). Bu sektörde çalışanlar, elde edilen gelir üzerinden vergi, sosyal güvenlik kuruluşlarına ödenmesi gereken prim ve sosyal amaçlı kesintiler tahakkuk ettirilmemekte ve ilgili kurumlara ödememektedir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,2005:2). Bu sektördeki kişiler ekonomik faaliyetlerini aktif olarak yürüterek vergi idaresinin bilgisi dışında faaliyetlerine devam ederler. Bu kişilerin vergi idaresinde herhangi bir mükellefiyet kanıtlanı yoktur (Sarılı,2002:135).

Bu çalışına şeklinde, kişilerin elde ettikleri gelirlerin tamamı kayıtdışıdır ve elde edilen gelir üzerinden yapılması gereken kesintiler tahakkuk ettirilmediği için vergi ve prim kaybına yol açmaktadır (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2005:44).Bu faaliyetlerde iş sahibi de çalışanlar da kayıtsızdır (Günday:65).Bu durumda işveren, işçi ve bakmakla yükümlü olunan aile bireyleri sosyal güvenlikden tümüyle yoksun kalmaktadırlar. Bu tür kayıtdışı faaliyete katılmaya zorlananlar kadın, çocuk ve göçmenlerdir. Emek pazarında en düşük kademeye atılmış bu gruplar, yaptıkları yatırımlarla iş yasalarına çok az önem veren kimi iş ortamlarının hilekârlığına açık olanlardır. İstihdam kapasitesinin azaldığı her dönemde bu işçiler ne iş olursa yapmak zorundadırlar (Ekin, 1995:13). Enformel sektörde çalışanların önemli bir bölümünün geliri asgari geçim düzeyinin altında kalmakta ve önemli bir kısmı yoksul hane halkı kategorisi içinde yer almaktadır. Enformel sektör ücretlileri formel sektör ücretlilerine göre daha düşük gelir elde ederken, enformel sektör müteşebbisleri genellikle daha yüksek kazanç elde etmektedirler (Özsoylu,1996:93). Hazine ve sosyal güvenlik kurumu ise parasal kayba uğramakta ve uygulamadan tek karlı çıkan kişi işveren olmaktadır. Bu gruptaki enformel ekonomik faaliyetler; kurallara uygun olmayan, standart dışı faaliyetler olup, genel olarak hukuken tanımlanmamış, tanınmamış veya kurallarla belirlenmiş olsa da kural dışı işleyen kurumsallaşmamış bir nitelik arz eden üretim ve çalışma ilişkileri olarak

tanımlanabilir (Yılmaz,1998:13).

Kayıt içi mükelleflere karşı haksız rekabet unsuru olmaları vergi, parafiskal ödemeler ve benzeri yükümlülüklerin hiç birisim üstlenmedikleri için bir süre sonra kayıt içinde bulunan mükelleflerin de kayıt dışına çıkmasına sebep olmaktadır (Sarısoy,2003:134). Sosyal sigorta primlerinin ödenmediği ve vergilendirilmeyen bu sektördeki faaliyetler önceleri geleneksel küçük ölçekli faaliyetleri kapsarken, günümüzde modern ekonominin sürekli olarak değişen taleplerine hitap etmekte modern sektörün giremediği alanlarda iş imkânları açabilmektedir (Özsoylu,1996:92). Seyyar satıcılık, küçük işletmeler, esnaf yanında çalışan, evde imalat işlen yapanların faaliyetleri, oto yıkayıcıları, otopark alanları bu tür faaliyetlere örnek olarak gösterilebilir (Yılmaz,1998:13). Bu sektörde yer alan düzensiz işler, gündelik/mevsimlik çalışma, sokak satıcılığı vb. şeklindeki işlerin hepsinin özellikleri ortaktır; iş güvencesinin olmaması, düşük ücret, sosyal güvenliğin olmaması esnek çalışma saatleri için çalışma vb. Burada sayılan kişilerin faaliyetlerinin tespit edilmesinin güçlüğü ve küçük çaplı olması marjinal sektör olarak nitelendirilmesine neden olmakta ve bu kişilerin yapmış oldukları faaliyetlerin toplamı gerçekte kayıt dışı ekonominin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. (Sarılı,2002:135)

Enformel ekonomik faaliyetlerden bir kısmının da yasadışı nitelikte olduğu söylenebilir. Bu faaliyetler resmileşmesi ve kayıt altına alınması bakımından gizli ve resmi olmayan faaliyetlerdir (Ekin,1995:13). Bu grupta yer alan faaliyetler enformel ekonomi içinde uç noktada yer alan faaliyetlerdir. Bu tür faaliyetlere katılanlar, yaptıkları işi resmi kovuşturma ve polisten gizleme arayışı içindedirler, yalnızca vergiye ilişkin mevzuata değil, sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen diğer mevzuata da uymamaktadır. Vergi ve prim ödememe, faaliyetin yasanın öngördüğü şekilde yapılmamasından değil, yasaklanmış olmasından ötürü gizli kalması gerekliliğinin, doğal sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, bu tür faaliyetlerden elde edilen gelirin bir kısmının, yasalar çerçevesinde prim ya da vergi olarak ait oldukları kurumlara yatırılıp yatırılmamasının ya da sosyal güvenlik, yasal çalışma süreleri, asgari ücret gibi düzenlemelere uyulup uyulmamasının sorgulanması ahlaki bakımdan söz konusu değildir (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı,2005:44). Aile içinde uyuşturucu üretimi, alkollü içki üretimi, yasal bir malın yasal olmadan örneğin patent haklarını

ihlal ederek üretiminin de bu grupta incelenmesine dair görüşler vardır. Enformel ekonomiye giriş kolaydır; büyük ölçüde yerli kaynaklara dayalıdır; işletmeler aile mülkiyeti içindedir, işletmeler küçük ölçekte, emek yoğun ve uyarlanmış teknoloji kullanılmaktadır, örgütsüzdür; eğitim ön şartı bulunmamaktadır ve genellikle düşük düzeyde gelir ve istihdam yaratmaktadırlar. Kayıtdışı ekonomi ve unsurları olan; beyandışı, yasadışı ve enformel ekonomik faaliyetler kavramları ve bunların kapsamaları ile ilgili yapılmış olan inceleme sonunda söz konusu faaliyetlerin ortak özelliklerini dört başlıkta toplamak mümkündür; (Yılmaz,1998:14).

- Kurallara aykırıdırlar,
- Resmi GSMH hesapları tarafından içerilmezler,
- Vergi kaybı doğururlar,
- Resmi istatistikleri bozucu etki doğururlar.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI İSTİHDAM

2.1.Kayıtdışı İstihdamın Tanımı Ve İçeriği

Ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal, psikolojik, siyasal ve ahlaki değerlerle iç içe anılan kayıtdışı ekonomi, birçok çözüm önerisi getirilen fakat ortadan kaldırılamayan bir sorundur. Kayıtdışı ekonomi ana başlık olarak ele alındığında alt başlığın ilk sırasında kayıt dışı istihdam yer alır.

Kayıtdışı ekonominin çalışma hayatına yansımalarıyla ortaya çıkan en önemli sorun, sosyal güvenlik sistemini ve çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın, kayıt ve beyandışı kaçak işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına kayıtsız olarak çalışılması şeklinde ortaya çıkan kayıtdışı istihdamdır (Türkay,2009).

Kayıtdışı istihdamı yasal üretim faaliyetleri içinde yer alan, ancak faaliyetleri kamu kayıt ve istatistiklerinde yer almayan ya da eksik yer alan istihdam şeklinde tanımlamak mümkündür. Türkiye de kayıtdışı istihdam 1980 'li yıllardan sonra özel sektörün ekonomi üzerindeki etkisinin sonucunda ortaya çıkmış ve yıllardır önemli bir sorun olarak süregelmiştir (Demir ve Yıldız,2009,10).

Merkezi Paris'te bulunan Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'nin yayımladığı raporda, dünyada kayıtdışı çalışan sayısının 1,8 milyarı bulunduğu, buna karşılık 1,2 milyar insanın kayıt altında olduğu bilinmektedir. Raporda özellikle dünyanın en yoksul ülkelerinde kadınlar olmak üzere, dünyada çalışma gücünün yarısından fazlasının, iş güvenliği ve koruma olmaksızın çalıştığını, küresel ekonomik krizin durumu daha da kötüleştireceği bildirilmektedir. Yine aynı raporda, kayıtdışılığın 2020 yılına kadar çalışma gücünün üçte ikisine ulaşacağı, ekonomik kriz nedeniyle bu sayının daha da artabileceği belirtilmiştir (Sosyal Güvenlik Dergisi,2009:11).

Türkiye de kayıtdışı istihdam konusu incelendiğinde, karşımıza iki sonuç çıkar. Birincisi kayıtdışı çalışmanın kişinin kendi iradesi doğrultusunda gerçekleşmesi diğeri de kişinin işveren tarafından kayıtdışı çalıştırılmasıdır.

.İlk gruba girenler herhangi bir kurumdan ücret alıp da ek işte çalışanlardır. İkinci gruba giren kişilerde, kayıtdışı çalıştıklarından haberdar olmamakta, olsalar bile mağdur olmamak için ses çıkarmamaktadırlar.

Sosyal Güvenlik dergisinde yer aldığı şekliyle, sosyal güvenlik açısından kayıt dışı türleri üçe ayrılmaktadır. İlki çalışanların hiç bildirilmemesi, diğeri çalışma gün sayılarının gerçekten daha az bildirilmesi, son olarak da ücretlerin gerçekte alınandan az bildirilmesidir.

2.2. Kayıtdışı Çalışanlar

Kayıtdışı istihdam hem kamu maliyesi hem de sosyal politika açısından sorunlar doğurmaktadır.Kamu maliyesi açısından devlet vergi ve gelirlerini toplayamayarak büyük gelir kaybına uğramaktadır.Sosyal politika açısından ise, işçiler çağdaş çalışma koşullarının gerisinde çalışmaya zorlanmakta, iş ve sosyal güvenlik hukuku alanında sağlanmış haklardan mahrum bırakılmaktadırlar.Tüm bunlar sosyal devlet anlayışının önemli yaralar almasına neden olmaktadır.Bu nedenle kayıtdışı istihdam kavramı, çalışma koşulları ve verilen maddi ödüller açısından ikiye ayrılmaktadır.Bir yanda sağlığa zararlı şartlar altında, sigortasız,örgütsüz ve yasal korumadan yoksun olarak sefalet ücreti ile çalıştırılan özellikle kadın,çocuk ve göçmenlerin oluşturduğu grup ortaya çıkmaktadır.Diğer tarafta ise esasen bağımlı olarak bir işte çalışan ek gelir elde etmek isteyen bir grup vardır (Altuğ,,1993,15).

Kayıtdışı çalışanlar ülkemizde kimi zaman kendi iradeleriyle kimi zaman ise kendi iradelerinin dışında kayıtdışı istihdam edilmek durumundadırlar. Kendi iradelerinin dışında kayıtdışı istihdam edilmeleri durumunda emeğin işverenler tarafından sömürüsü ortaya çıkmaktadır. İkinci durumda ise kişilerin mağduriyeti daha azdır.

2.2.1. İki ve ya Daha Çok İş Sahibi Olanlar

Son yıllarda insanların yaşam standartlarını yükseltmek istemeleri, kişileri ek bir işte çalışmaya yöneltmektedir. Ülkemizde belli bir işte çalışan kesimin ek gelir sağlamak

amacıyla ikinci bir işte çalışması sık rastlanılan bir durumdur. Birinci işinde belli bir güvencesi olan kişi ek işte kayıt dışı çalışarak gelirini artırma çabasıdadır.

Bu tür kayıt dışı çalışmada kişilerin mağduriyeti, diğer kayıt dışı çalışma şekillerine göre daha azdır. Çünkü kişiler zaten bir sosyal güvenceye sahiptir. Ek işte çalışarak amaçları sadece geliri artırmaktır.

Türkiye istatistik enstitüsünün 2009 Haziran dönemi verilerine göre istihdam oranı %42,5'dir. İstihdam edilenlerin %2,9'nun ek bir işi vardır.

2.2.2. Deneme Süresince Kayıtdışı Çalışanlar

İşe yeni giren bir işçinin işte başarılı olup olmayacağı İş Kanunu' na göre işverene tanınan bir aylık deneme süresinde gözlemlenebilmektedir. Bu süre zarfında işveren yanında çalıştırdığı ücretliyi sosyal güvenlik kuruluşuna bildirmemektedir (Karadeniz ,2002:63).

Ülkemizde denetimler esnasında en çok karşılaşılan durumdur. İşverenlerin bir kısmı kayıtdışı gözüken işçilerin deneme süresi içinde olduklarını iddia etmektedirler. Bu deneme süreleri bazen, işyerinin bir sonraki denetimine kadar devam edebilmektedir. Çalışanların ise bu durumdan çoğu zaman haberi olmamaktadır.

2.2.3. Yarı Zamanlı Çalışma

1990'ların başından itibaren part-time çalışma olarak dilimize yerleşmiş olan terim; haftada 30 saatten daha az çalışmayı ifade etmektedir. Emek piyasasında oluşan bu tür bir esneklik, AB ülkelerinde her geçen gün daha da talep edilen bir çalışma şekli haline gelmiştir. Bu tür bir istihdam biçiminin talep edilmesinin nedeni çoğunlukla zaman faktörüdür (Şen,2008;11).

Ev kadınları, öğrenciler ve emekliler arasında önemli ölçüde talep edilmektedir. Bu tür çalışma şeklinin kayıt dışı olmasına neden olan durum ise emek piyasasında yarı zamanlı çalışma ile ilgili yeterli düzenlemelerin olmamasıdır

2.2.4. İlave İşçiler

Emek piyasasının katı politikaları karşısında çalışmakla çalışmamak arasında kararsız kalan fakat ekonomik koşullar nedeniyle çalışmak zorunda kalan kişilerin

oluşturduğu ilave işçiler grubu, kayıtdışı istihdamın önemli bir boyutunu oluşturur (Şen,2008;9). Bu grupta yer alan ilave işçiler; kadın işçiler, emekliler, yabancı kaçak işçiler, işsizlik aylığı alıp kayıtdışı çalışanlar ve çocuk işçiliğinden oluşmaktadır.

2.2.4.1. Kadın İşçiler

Kayıtdışı çalışan grupların başında bundan en çok etkilenen kesim kadınlardır. Kırsal kesimde tarlada çalışan kadınlarla, sanayide çalışan kadınlar kayıtdışı istihdamın içinde yer almaktadır. Kadın işçilerin kayıtdışında çalışmalarının en önemli nedeni, kadınların sosyal güvenliğinin özellikle sağlık yönüyle sigortalı ya da emekli olan eş, çocuk ya da anne babadan sağlanıyor olmasıdır (Karadeniz,2002.:75).

Kadınların çoğunlukla istihdam edildiği alanlar, eve sanayiden iş alma, evde örgü, dantel, dikiş gibi kadınların evdeki işlerinin devamı niteliğindeki işlerdir. Kayıtdışı çalışma kadının ücretini düşürürken, sosyal güvenliği olmadan çalışma sebebiyle emeklilik hakları ellerinden alınmaktadır. Ev içinde hobi olarak başlatılan bir iş belli bir süre sonra gelir getiren ve bazen işçi çalıştırmayı gerektirecek kadar büyümektedir. Fakat çoğunlukla bu işler resmi kayıtlara geçmeden devam etmektedir.

Türkiye’de kadınların yarıya yakını tarım sektöründe, büyük ölçüde hiçbir kişisel gelir elde etmeden ve sosyal güvenceden yoksun biçimden, “ücretsiz aile işçisi “ olarak çalışmaktadır. Tarım dışı sektörde iş bulma şansını elde eden kadın ise, kayıtdışı çalışmak durumundadır (Demir, Yıldız, Benli, 2009:12).

Türkiye istatistik kurumunun 2006 yılında yaptığı hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre,15 yaş üzerindeki çalışan kadınların sayısı 5810 ‘dur. Bunlardan 1976’sı sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olarak istihdam edilirken, kalan 3834’ü herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmadan istihdam edilmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye de çalışan kadınların hemen hemen üçte biri kayıtlıdır (www.tuik.gov.tr).

2.2.4.2.Emekliler

Ülkemize özgü kayıtdışılığın en önemli sebeplerinden biri, emeklilik yaşının düşük olmasıdır. Henüz genç sayılabilecek yaşta, uzun süre çalışmadan ve kişisel birikime

sahip olmadan emekli olan kişiler, emekli olmalarına rağmen piyasadan çekilmeyerek, kayıt dışı çalışmaya başlamaktadır. Sosyal güvenlik reformuyla bunun önüne geçmek için emeklilik yaşı yükseltilmiştir. Aşamalı geçiş ile henüz tam sonuç alınamamıştır (Demir,Yıldız,Benli,2009:12).

Emekliler herhangi bir kurumdan emekli aylığı aldıkları ve sağlık güvencesi olmaları nedeniyle sigortasız olarak çalışmayı kabul etmektedirler. İşverenlere maliyetleri az olduğu için de tercih edilmektedirler. Eski düzenlemeyle genç yaşta emekli olan kesim iş deneyimlerinin olmaları nedeniyle de tercih edilmektedir.

Tablo 1: Ükelere göre Emeklilik Yaşı

ÜLKE	Emeklilik Yaşı		Yaşam Beklentisi*	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Macaristan	62	62	85,0	80,8
Almanya	65	65	86,6	83,2
Japonya	65	65	88,7	85,8
ABD	67	67	87,3	83,8
Slovakya	62	62	85,1	81,1
Meksika	65	65	84,8	80,9
Polonya	60	65	85,6	81,5
Türkiye	58 (44)	60 (48)	83,0	80,0

* 2040 yılı için 65 Yaşındaki Bir Kişinin Yaşam Beklentisidir.

Kaynak: Sosyal Güvenlik Reformu. www.alo maliye.com.

Tablo1’de görüldüğü gibi emeklilik yaşı en düşük olan ülke ülkemizdir. Eski düzenlemeye göre kadınlarda 44,erkeklerde 48 olan emekli yaşı kişilerin verimli çağlarında emekli olmalarına sebep olmuştur. Bu yaşta emekli olan kişi kahvede oturmaktansa ek işte çalışmayı tercih etmektedir. Emeklilerin zaten bir sosyal güvenceleri olması sebebiyle bu yönde talepte bulunmamaları, işverenler açısından emekli istihdamını cazip kılmaktadır.

Emeklilik yaşının 2000 yılından sonra işe başlayanlar için 4447 sayılı kanunla kadınlarda 58,erkeklerde 60 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte amaç kayıt dışı çalışan emeklilerin sayısını azaltmaktır (www.alo maliye.com,2009).

2.2.4.3.Yabancı Kaçak İşçiler

Yabancı kaçak işçi bulunduğu ülkeye vatandaşlık tabiiyetiyle bağlı olmadan,

mevcut yasal düzenlemelerle uygun oturma, çalışma ve yasal konaklama izni bulunmayan birey olarak tanımlanabilir (www.evbim.gov.tr,2009).

Dünya nüfusunun hızla artması, gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları arasında beklentilerin niteliğindeki yükselme, ucuz işgücüne işverenlerin talepleri gibi sebeplerle yabancı kaçak işçilik gündeme gelmiştir

İşverenin resmi şartlarda işçi çalıştırması durumunda yasaların öngördüğü asgari ücret, sosyal güvenlik primi, vergi gibi zorunlulukları yerine getirmesi gerekmektedir. Oysa ki kaçak işçi çalıştırması durumunda işçilik maliyetlerinin düşmesi yanında işletmenin diğer işletmelere göre rekabet avantajı sağlaması söz konusu olmaktadır.

Türkiye ekonomisi 1980'den itibaren dışı açılma sürecine girmiş ve bundan sonra yabancı işgücüyle karşılaşır olmuştur. Bu yıllarda çevre ülkelerde meydana gelen siyasal ve ekonomik değişimler, ülkemizin yabancı işgücüyle karşı karşıya kalmasına ve buna bağlı olarak yabancı kaçak işçi sorununun büyümesine neden olmuştur (Karadeniz1998;65).

Yabancıların Türkiye'yi çalışma alanı olarak görmelerinin birçok nedeni bulunmaktadır. Türkiye'de vize almanın ve kaçak yollarla girmenin kolaylığı, halkın yabancılara karşı hoşgörüsü, geçiş yollarında bulunması, Türkiye'yi yabancı kaçak işçilik bakımından cazip kılmaktadır.

Yabancı kaçak işçiler en kısa sürede en fazla parayı biriktirip ülkelerine geri dönme beklentisi içinde oldukları için en ağır çalışma koşullarını kabul etmektedirler. Kişiler kendi ülkelerinde yoksullukla mücadele ettikleri ve iş bulamadıkları için, yabancı ülkelerde zor çalışma koşullarına ve düşük ücrete razı olmaktadır.

Normal şartlarda yabancı kaçak işçiliğin tam istihdamın sağlandığı ekonomik ortamlarda bulunması gerekmektedir. Ama gerçek yaşamda ülkemiz gibi yoğun işsizliğin yaşandığı ülkelerde de yabancı kaçak işçilik ortaya çıkmaktadır.

2.2.4.4. İşsizlik Aylığı Alıp Kayıtdışı Çalışanlar

Ülkemizde işverenler 31 Ocak 2002 tarihinden itibaren herhangi bir nedenle hizmet akdi sona eren her işçi için işsizlik ödeneği ödemek

zorundadırlar(www.hakis.org.tr,2009).

Günümüzde işsizlik ödeneği alan kişi sayısı az olmasına karşın belli bir kesimin hem işsizlik ödeneği alıp hem kayıtdışı çalıştığı saptanmıştır. Özellikle işsizlik ödeneğinin yaygın olduğu gelişmiş ülkelerde işsizlik ödeneği en çok suiistimal edilen konuların başında gelmektedir.

İşsizlik ödeneği alıp da kayıtdışı çalışan bir kişinin bu durumu anlaşıldığında ödeneğin kesilmesi tehlikesiyle karşılaşılır. O yüzden kayıtdışı çalışanlar arasında en kötü durumda olanlar bu gruptakilerdir.

İstihdamın yaratılmadığı veya istihdamın yavaş büyüdüğü ülkelerde, yaşamın devamı için gereken para kayıtdışı ekonomiden sağlanmaya çalışılır. Öyle ki çoğu ülkede kayıtdışı istihdamın nedeni yavaş istihdam büyümesidir. Kazanılan para ek gelir olmaktan öte, daha çok hayati öneme sahip bir ihtiyaçtır. Bundan dolayı, her ülkede yeni istihdam alanlarını açılması ve yüksek istihdam büyüme oranlarına ulaşılması kayıtdışı istihdamın engellenmesi için önemli bir gerekliliktir.

2.2.4.5. Çocuk İşçiliği

6 Nisan 2004 tarihli Resmi gazetede yayımlandığına göre çocuk işçi,14 yaşını bitirmiş 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişidir. Çocukların çalışma yaşı ile ilgili esaslar Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ile İş Kanununda belirlenmiştir. Umumi Hıfzıssıhha Kanununa göre 12 yaşın altındaki çocuklar çalıştırılmazken, İş kanunu bunu 15 yaş olarak belirlemiştir.

Çocuk işçi çalıştırmak ekonomik krizlerin yaşandığı dönemde ailelerin ekonomik problemlerini azaltırken işverene de işgücü maliyetini azaltmaktadır. Çocuk işçi işveren gözüyle ucuz işçi olarak görülmektedir. Bu nedenle özellikle küçük işletmelerde işverenler çocuk işçileri tercih etmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2006 yılında yayınlanan Çocuk işgücü araştırmasına göre 6–17 yaş grubundaki çocuklar kurumsal nüfusun %22,3'nü oluşturmaktadır. Bu yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 958 bin kişidir. Yani bu yaş grubundaki

çocukların %5,9'u istihdam edilmektedir.

Çalışan çocukların kayıt dışı kalan ekonomik değerde yer almasından daha önemli olan sorunun sosyal boyutudur. Yetişme çağında, okula gitmesi gereken yaştaki çocukların sağlıksız koşullarda istihdam edilmeleri önemli bir sorundur.

2.2.4.6. Kayıtdışı Çalışan Dul ve Yetimler

Anne veya babası vefat edenlere Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur tarafından hak sahibi olarak ölüm aylığı, T.C. Emekli Sandığı tarafından ise dul ve yetim aylığı bağlanmaktadır. Bu aylıkların kesilmemesi için başka bir sosyal güvenlik kuruluşuna tabi olarak çalışmamaları gerekmektedir (Karadeniz,1998;76).

Eşinden ayrılan ya da eşi ölen kimselerin mevcut durumlarından dolayı sosyal sigorta aylığı almaya hak kazanmış olmaları nedeniyle kayıtdışı çalışmayı tercih edilmektedir. Durumları anlaşıldığı takdirde aylıkları kesileceği için kayıtdışı çalışarak ek gelir elde etmeye çalışmaktadırlar. Kişilere ödenen dul ve yetim aylığının aza olması da kayıtdışı çalışmayı teşvik edici unsurlardandır.

2.3. Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri

Ülkemizde kayıtdışı çalışmaların nedeni çok çeşitli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Kayıt dışı çalışma ile kayıtdışı ekonomi birbiriyle yakın ilişkilidir. Modern ve gelişmekte olmanın olumsuz sonuçlarının ekonomiyeye yansımalarının sonucunda kayıt dışı ekonomi doğmuştur. İnsanların sürekli kazanmak istemeleri, hayat standartlarını yükseltme çabaları kayıt dışı ekonomiyi artırmıştır.

Kayıtdışı istihdamın nedenlerinden en önemlisi de kişilerin sosyal güvenlik bilincinin tam olarak yerleşmemesidir. Sosyal güvenliğin bir hak değil yükümlülük olarak görülmesi kayıtdışı istihdamı artırmıştır.

Kayıtdışı istihdamın nedenlerini ana başlıklar altında sıralayacak olursak;

-Ekonomik,

-Sosyal,

-Kamudan Kaynaklanan,

-Sosyal Güvenlik ve Vergi Sisteminden Kaynaklanan, olmak üzere diye dört ana başlıkta toplayabiliriz.

2.3.1.Mali ve Ekonomik Nedenler

Son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan ekonomik krizlerin sonucu olarak kişilerin gelir düzeylerindeki düşüş kayıt dışılığın büyümesine neden olmuştur. Kişilerin kar maksimizasyonu yapmaları sonucunda kayıt dışı kalma riskini göze almaktadırlar. Türkiye’de kayıt dışılığı tetikleyen en önemli nedenlerinden bir tanesi de gelir elde edenlerin üzerindeki kamu yüklerinin fazlalığıdır.

2.3.1.1. İşsizlik ve Enflasyon

Bir ekonomide çalışmak istediği halde iş bulamayan yetişkinlerin olması halinde, söz konusu ekonomide işsizlik vardır. Çalışmak istediği halde iş bulamayan kesime işsiz denir (www wikipedia.org,2009).

Türkiye de yaşanan kayıtdışı istihdamın nedenleri arasında işsizlik sorununu sayabiliriz. İşsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan kişiler anı kurtarma çabasıyla geleceği düşünemezler. Çaresizlikten dolayı eldekiyle yetinme çabasıyla kayıt dışı çalışmayı göze alırlar. İşverenlerin de bu çaresizlikten yararlanmaları sonucu kayıtdışı istihdam git gide artmaktadır. Yaşanan ekonomik krizlerde bu durumu tetiklemektedir.

Yüksek işsizlik oranı kişiyi, patronun karşısında güçsüz duruma düşürebilmektedir. İşveren onun yerine başkasını alabileceğini işçiye hissettirerek baskı uygulayabilir, kayıtdışı çalışmaya yönlendirebilir.

Son yıllarda krizlerle artan işsizlik, iş bulamayan kişileri kayıtdışı çalışmaya sevk etmektedir. Enflasyon, fiyatlar genel seviyesinin sürekli artmasını ifade eden bir durumdur. Ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon oranları kişilerin alım gücünü azaltmaktadır. Bunun sonucunda alım gücünü, yaşam standardını yükseltmek isteyen birey kayıt dışı çalışma yoluna gitmektedir.

Tablo2’de görüldüğü gibi Türkiye’de 2008 yılında işsizlik oranı %9.2 iken 2009 yılında bu oran %13.6’ya ulaşmıştır.2008’de %11.5 olan tarım dışı işsizlik oranı ise 2009 yılında %17 olmuştur.Tablo 2’de dikkati çeken bir diğer durumda kentte işsizlik oranının 2008’de %11.1 iken 2009’da %17’ye yükselmiştir.

Kısaca Türkiye’de 2008 yılı ile 2009 yılı arasında işsizlikle ilgili tüm kesimlerde artış olmuştur.

Ülkemizde yaşanan yüksek enflasyonun sonucu olarak kişiler ek bir işte çalışmak zorunda kalmıştır. Yüksek enflasyon diğer yandan işverenlerin vergi ve sigorta primi yüklerini artırmıştır. Bunun sonucu olarak da işçide işverenle kayıt dışı olmayı benimsemiştir.

Tablo 2: Türkiye’de İşgücüne Katılım Oranları (2008-2009)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2008(*)	2009	2008(*)	2009	2008(*)	2009
Kurumsal Olmayan Nüfus (000)	69.617	70.435	48.296	48.695	21.321	21.741
15 ve Daha Yukarı Yaş Nüfus (000)	50.700	51.575	35.656	36.163	15.044	15.412
İşgücü (000)	24.045	24.837	16.033	16.578	8.012	8.259
İstihdam (000)	21.842	21.455	14.258	13.840	7.584	7.615
İşsiz (000)	2.203	3.382	1.775	2.738	428	644
İşgücüne Katılma Oranı (%)	47,4	48,2	45,0	45,8	53,3	53,6
İstihdam Oranı (%)	43,1	41,6	40,0	38,3	50,4	49,4
İşsizlik Oranı (%)	9,2	13,6	11,1	16,5	5,3	7,8
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (%)	11,5	17,0	11,4	17,0	12,1	17,1
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (1) (%)	16,6	24,9	19,3	28,7	10,5	16,6
İşgücüne Dahil Olmayanlar (000)	26.655	26.738	19.623	19.586	7.032	7.153
(1) 15-24 Yaş Grubundaki Nüfus						
*2008 Mayıs Dönemi Sonuçları Yeni Nüfus Projeksiyonlarına Göre Revize Edilmiştir.						

Kaynak: TÜİK Hane halkı işgücü araştırması. www.tuik.gov.tr 2009

2.3.1.2. Gelir Dağılımındaki Adaletsizlik

Gelirin adaletsiz dağılımı sonucunda oluşan yoksulluk kişileri çaresiz bırakmaktadır. Mağdur olan kişi bu gününü kurtarmak için kayıtdışı çalışmayı kabul etmek

zorunda kalmıştır.

Ancak bu durum bozuk olan düzenin daha da kötüye gitmesine yol açmış, kişilerin yoksulluk düzeyini artırmıştır. Kayıtdışı çalışmayı kabul eden kişi gelirinin az olmasının yanı sıra sağlık güvencesi olmadığı için giderleri daha da artmaktadır. Bu durum kişilerin durumunun daha kötü olması sonucunu doğurmuştur.

Bunun yanında gelir dağılımındaki adaletsizlik, küçük yaştaki çocukların kayıtsız olarak çalışmalarına yol açmaktadır. Ayakkabı boyacılığı, işportacılık gibi alanlarda çalışan çocuklar kayıt dışı istihdamın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2007 yılı verilerine göre Türkiye 'de yoksulluk oranı %18,56'dır.2007 yılında Türkiye'de yaşayan fertlerin yaklaşık %0,54'ü gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, %18,56'sı ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır (www.tuik.gov.tr, 2009).

2.3.1.3. İşletmelerin Rekabet Gücünün Düşüklüğü

Büyük işletmelerin yerine getirmesi gereken bazı yasal zorunlulukların olması nedeniyle mevcut durumda rekabet edemeyen işletmeler küçülmektedir. Bu durum zaten sayıca fazla olan küçük ve orta ölçekli işletme sayısını artırmaktadır. İşletmeler küçüldükçe kayıtdışı işçi çalıştırma da artmaktadır. Çünkü küçük şirketler, büyük firmalarla rekabet edebilmek için imkan buldukları anda hemen kayıtdışı işçi çalıştırma yoluna gitmektedirler.

İşletmeler üzerindeki ağır mali yüklerde işletmelerin rekabet gücünü azaltmaktadır.Sosyal güvenlik primi kesintileri işverene ek bir yük oluştururken,çalışan sadece eline geçen net ücretten haberdardır.Sosyal güvenlik primlerinin yüksek olması ve devlet katkısının pek bulunmaması üretim maliyetleri içinde yer alan işçilik maliyetlerini artırmaktadır. Bu da işletmelerin kayıtdışı işçi çalıştırmasına neden olmaktadır.

Türkiye'de bir işverenin kayıtlı ekonomide işçi çalıştırmak için ödediği miktar, işçinin cebine net ücret olarak giren miktarın neredeyse iki katıdır.Bir işletme yasal yükümlülüklerini yerine getirmediği ve kayıtdışı faaliyette bulunması durumunda bir yerine iki işçi istihdam edilebilmektedir (Algan,2004;12).

Günümüz dünyasında işletmeler, küresel boyutta rekabet edebilmek için kalite odaklı olmak zorundadırlar. Kaliteli mal üretilmesi sayesinde ürünlerin satışı ve dolayısıyla, üretim ve istihdam artacaktır. Bu yüzden kaliteyi geliştirmek üretim mal ve hizmetlerin verimliliğini artırır, böylece maliyetlerdeki azalma beraberinde getirerek işletmelerdeki başarıyı artırır.

2.3.2. Sosyal Nedenler

Kayıtdışı istihdama neden olan etmenler çok çeşitli olup ülkenin sosyal yapısına göre farklılık göstermektedir. Kayıtdışı istihdamın sosyal nedenleri arasında hızlı nüfus artışının neden olduğu iç göç ve çarpık kentleşme, çalışma hayatındaki değişim ve eğitim eksikliğini sayabiliriz.

2.3.2.1. Nüfus Artışı ve Çarpık Kentleşme

Nüfus artış hızının, büyüme hızının üzerinde olması sonucunda ortaya çıkan işsizlik, kırsal alandaki imkansızlıklar, işgücünü göçe zorlamaktadır. Yeterli altyapıdan yoksun bölgelere yapılan göçler, bir yandan gecekondulaşmaya, diğer yandan vasıfsızlaşmaya sebep olmaktadır. Nüfus artış hızıyla istihdam artışının bağlantısının kurulamaması sonucunda, nüfus artışı kayıtdışı istihdamı artırmıştır (Sosyal Güvenlik Dergisi,2009:11).

Ülkemizde nüfus artış hızının fazla olması ve aynı oranda istihdam yaratılamaması olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Kişilerin buldukları bölgelerde işsiz kalmaları sonucunda istihdam olanaklarının olduğu bölgelere göç etmeleri sorunları artırmaktadır. Ülkemizde nüfus artış hızı 2003’de %12.9, 2004’de 12.6, 2005’de ise 12.3’dir (www.tuik.gov.tr 2009).

Nüfus artışı ve göçle birlikte kentlerde biriken niteliksiz işgücü, emek sahiplerinin daha az ücretle ve sosyal güvenceye sahip olmaksızın çalışmaya razı olması sonucunu doğurmaktadır. Hızlı nüfus artışının sonucu olarak genç nüfusun fazlalığı, bu nüfusun istihdam edilebilmesini güçleştirmektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2007–2008 döneminde en çok göç alan

il 374.868 kişi ile İstanbul'dur. İstanbul'a yapılan bu fazla göçün sonucu olarak gecekondulaşma artmıştır. Gecekondulaşmanın artmasıyla birlikte kaçak yapılaşma ve işsizlik artmıştır (www.tuik.gov.tr 2009).

Kayıtdışı ekonomi psikolojisinin en önemli nedeni olan vergi ve sigorta affının beklentisi gecekonduların artmasına da etkili olduğu bilinmektedir. Ayrıca bu iç göçlerin fazlalığından kişinin ikametgahı bile tespit edilememektedir.

2.3.2.2. Çalışma Hayatındaki Değişim

1970'lerden itibaren artan rekabet işletmeleri verimliliği esas alacak şekilde çalışma sistemlerini geliştirmelerine neden olmuştur. İşletmeler maliyetlerini düşürmek için iş, sosyal güvenlik ve vergi mevzuatından kaynaklanan ödevlerden kaçınmak için işletmelerini küçültmeye başlamışlardır. Günlük sekiz, haftalık kırk beş saati esas alan geleneksel istihdam şekillerinin yerini kısmi süreli çalışma, geçici iş ilişkisi, eve iş verme, taşeron kullanma almıştır (Karadeniz,2002:109).

Bu yeni üretim tarzı işyerini küçültürken, işçilerin ekonomik ve sosyal haklarının da kısılmasına neden olmuştur. İşyerlerinin ve çalışanların kayıt dışında kalmasında bu yeni üretim tarzının da olumsuz etkisi olmuştur. Son yıllarda özellikle büyük şehirlerde uygulanan eve iş verme üretimi artırmak ve maliyeti düşürmek için kullanılmaktadır. Bu uygulama sosyal güvenceden yoksun büyük bir iş gücünün çıkmasına neden olmuştur.

Evde çalışma iki temel nedenden dolayı yaygın olarak uygulanan çalışma biçimidir. Bir taraftan iletişim ve ulaşım teknolojileri sayesinde bazı işlerin, işyerinden yürütülmesi zorunluluğunun kalmaması, iş görenler tarafından evleri dahil işverene ait olmayan yerlerden yürütülebilmesi olanağı bir taraftan da, rekabet nedeniyle maliyetleri en aza indirebilmek için, çalışma standartlarından ve formel yapıdan uzak durulması ihtiyacı evde çalışmaların günümüzde yaşanmasına neden olmaktadır (www.calismahayati.net 2009).

Ayrıca sanayi alanının dışındaki istihdamın yoğun olduğu hizmet sektörü evde çalışmanın yaygınlaşmasını sağlamıştır. İnsanların yaşam tarzlarının değişimiyle kadınların çalışma hayatına atılması, çocuk bakımı, yaşlı bakımı gibi evde çalışma alanları sağlamıştır.

Eve iş verme sisteminde çalışanlar piyasada üretilen bazı ürünleri evde üretmektedirler. Köylerde halı, kilim dokuma, terzilik, örgü örme, nakış gibi, büyük şehirlerde ise ilik açma, düğme dikme, ütüleme gibi tekstil sektörüne yardımcı alanlarda kişiler istihdam edilmektedir. Bu sistem içerisinde çalışanlar işverenleri ile hukuki bağımlılık olmasa bile, ekonomik bağımlılık içerisindeydirler. Sonuçta işverenleri olmadan ellerindeki ürünü pazarlayıp gelir elde edemezler.

Fason iş yapan işyerleri bu işin özelliğinden dolayı az sayıda kişi istihdam ederler, vergi ve sosyal güvenlik mevzuatından büyük firmalara nazaran daha rahat kaçabilirler. Ayrıca parça başına üretimde yapılabildiği emek yoğun ürünlerde evlerde kadınlar tarafından üretim organize edilebilmektedir. Bu yöntem benzer şekilde sanayi kuruluşlarında personel masrafının azaltmak için üretim sürecinde ve ya yardımcı hizmetlerde bazı bölümler taşeron firmaya devredilmektedir. Büyük firmanın hem bu alanda yüksek ücret verme maliyetinden kaçınılması sağlanmakta hem de sürekli işgücü tutma zorunluluğundan kurtarmaktadır (Ekiz,1999:68).

Son yıllarda yaygınlaşan taşeronluk sistemi de çalışma hayatının değişiminin bir sonucudur. Taşeron, büyük bir işin bir bölümünü yaptırmayı asıl müteahhitten kendi üzerine alan ikinci müteahhittir (www.denizcilikkulubu.com 2009). Bir işin tek başına yapılması bazen uzun bir süreç gerektirebilir. Taşeron firmalar işi daha hızlı yapabildikleri için ve maliyeti de işverene çok yüksek olmadığı için tercih edilmektedir. Böylece taşeron firmaların sayısı artmakta ve eğitimsiz işçilerin kayıt dışı istihdamı da artmaktadır. Taşeron firmalar özellikle inşaat sektöründe yaygın olduğu için istihdam edilen işgücü sürekli çalıştırılmadığı için de kayıt dışı kalmaktadır.

2.3.2.3. Eğitim ve Bilgi Eksikliği

Kayıtdışı çalışmada belki de en önemli etmen çalışanların eğitim seviyesinin düşüklüğüdür. Buna paralel olarak sosyal güvenlik konusunda yeterli bilgi ve birikime sahip olmama kişilerin kayıtdışı istihdamına neden olmaktadır.

Kişilerin kayıtdışı çalışmaları durumunda kaybedecekleri değerler konusunda belli bir bilgi birikimine sahip olmamaları mevcut durumu kabul etmelerine neden olmaktadır.

Kayıtlı olmayı kişiler arzu etseler bile şikayetlerini iletecekleri yerleri bilemedikleri için haklarını arayamamaktadırlar. Eğitim seviyesi artıka kayıtlı çalışmada da artacaktır.

Tablo 3: Belirtilen eğitim düzeyine göre ve cinsiyete göre nüfus(15+yaş 2008)

Belirtilen Eğitim Düzeyi	Toplam	Erkek	Kadın
Okuma Yazma Bilmeyen	4.863.414	966.698	3.896.716
Okuma Yazma Bilen Fakat Okul Bitirmeyen	3.452.624	1.401.040	2.051.584
İlkokul Mezunu	18.078.358	8.800.944	9.277.414
İlköğretim Mezunu	5.679.485	3.026.685	2.652.800
Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu	2.795.749	1.791.178	1.004.571
Lise veya Dengi Okul Mezunu	9.970.816	5.749.685	4.221.131
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	3.508.954	2.110.229	1.398.725
Yüksek Lisans Mezunu	247.544	149.807	97.737
Doktora Mezunu	73.244	47.029	26.215
Bilinmeyen	3.966.417	2.171.909	1.794.508
TOPLAM	52.636.605	26.215.204	26.421.401

Kaynak; TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Veri Tabanı. www.tuik.gov.tr.

Tablo 3’de görüldüğü gibi ülkemizde 15 yaş üzeri toplam nüfus yaklaşık 53 milyon kişidir. Bu nüfusun yaklaşık 5 milyonu okuma yazma bilmemektedir, ayrıca bunun hemen hemen 4 milyonunu kadınlar oluşturmaktadır. Bu rakamlardan anlaşılacağı üzere kayıtdışı istihdamı besleyen unsurlardan biri de eğitim eksikliğidir. Belli bir eğitim almamış

ve okuma yazma bilmeyen kişinin sosyal güvenlik konusunda bilinçlendirilmesi devletin bu konudaki çalışmalarıyla mümkündür.

Tablo 4: Sosyal Güvenlik Kurumunda Kayıtlılığa Ve Eğitim Durumuna Göre İstihdam Edilme Durumu

Bin 15+Yaş 2006	Kayıtlı Olmayan Değer	Kayıtlı Değer	Toplam
Okuma Yazma Bilmeyen	1,122	66	1,188
Okuma Yazma Bilen Ama Okul Bitirmeyen	850	146	993
İlkokul	5,693	3,879	9,572
Ortaokul ve Dengi Meslek Okul	1,001	1,455	2,456
Lise	786	1,678	2,458
Lise Dengi Meslek Okulları	537	1,665	2,206
Yüksekokul Fakülte	260	2,514	2,774
İlköğretim	577	105	683
TOPLAM	10,827	11,503	22,330

Not;2000'den az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu, 2009

Tablo 4'de, Türkiye'de istihdama katılanların eğitim ve sosyal güvenlik durumuna göre kayıtlılık durumları görülmektedir. Toplam istihdam içindeki payına bakıldığında en çok istihdam edilen grup, okuma yazma bilmeyenler ve ilkokul mezunu olanlardır. Bu kişilerin belli bir bilgi birikimine sahip olmamaları sonucunda da en çok kayıt dışı çalışan kesimde yine

okuma yazma bilmeyenler ve ilkokul mezunu olanlardır.

Tabloya bakıldığında yine en fazla sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olan kesim ise yüksek okul ve fakülte mezunlarıdır. Yani kayıtlı çalışma ile eğitim seviyesi arasında doğru orantı mevcuttur.

2.3.3. Kamudan Kaynaklanan Nedenler

Kayıtdışı istihdamın nedenleri arasında belki de en önemli yere sahip olan kamudan kaynaklanan nedenlerdir. Kişilerin kamuya olan güvensizliği, kamu sektöründe kuruluşlar arasındaki koordinasyon eksikliği, sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan nedenler kişileri kayıtdışı çalışmaya yöneltmektedir.

2.3.3.1. Kamu Kuruluşları Arasındaki Uyumsuzluk

Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki bilgi alışverişinin yeterli ve zamanında olmayışı kayıt dışı istihdamı çıkaran nedenlerden bir tanesidir.

Sosyal Güvenlik Kurumları, Maliye Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, ilgili kamu kurumları, sosyal taraflar ve mesleki kuruluşlar arasındaki iletişim koordinasyon ve bilgi eksikliği kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle SSK'ya bildirilen işçi sayısı ile Maliye Bakanlığına bildirilen işçi sayısının farklı olması, meslek odalarına kayıtlı kişilerden birçoğunun SSK'da tescilli işyerlerinin olmaması gibi düzensizlikler koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır (www.kadim.istanbul.gov.tr 2009).

2.3.3.2. Vatandaşın Kamuya Güvensizliği

Özellikle az gelişmiş ülkelerde kamu hizmetlerinin yetersizliği bazı kesimlerin kamu hizmetinden yeterince yararlanamadığı hissini doğurmaktadır.

Kamu kaynaklarının kullanımında adaletsizlik olduğu, üretim yapan birimlerin kamu hizmetinden yeterince yararlanamadığı ve kaynakların daha çok üretime katılmayan

kişilere gittiği inancı vergi vermede çok büyük bir direnç yaratabilmektedir (Çiloğlu,1998:72). Çalışanların kamu harcamalarına bakışlarındaki olumsuzluk vergiye karşı direnci artırmaktadır.

Kişilerin vergi olarak devlete ödediği değer, hizmet olarak elde ettiği değerden fazla olduğunu düşünmesi, devletin sunduğu hizmetten memnun olmaması gibi durumlar kayıt dışı çalışmayı artırmaktadır. Sık sık çıkarılan aflarda kişilerin kamuya olan borçlarını ödememelerine ve ya kayıtdışı çalışmasına neden olmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2007 yılında yaptığı yaşam memnuniyeti araştırmasına göre, kamu hizmetleriyle ilgili bilgi edinmede memnun olanlar araştırmaya katılanların %47,33 'ünü, memnun olmayanlar ise %10,49'unu oluşturmaktadır. Fikri olmayan kesim ise %23,97 'dir (www.tuik.gov.tr 2009).

Gene aynı yılda Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan araştırmaya göre de 2007 yılında emekli maaşlarının miktarlarını yeterli olarak görenlerin oranı %13,88 iken yeterli görmeyenlerin oranı %85,69'dur (www.tuik.gov.tr 2009).

Bağ-Kur, SSK ve ya Emekli Sandığı hizmetlerinden memnun olanlar 2007 yılı verilerine göre%64,58, memnun olmayanlar %7,02'dir.2004 yılı verilerine göre ise aynı hizmetlerden memnun olanlar %47,94 iken memnun olmayanlar ise %16,17'dir (www.tuik.gov.tr 2009).

Verilerden de anlaşıldığı gibi son yıllarda memnuniyet oranı artmakla beraber, memnuniyetsizlik devam etmektedir. Bu oranlar da kayıtdışı çalışmaya yol açabilecek düzeydedir. Önemli olan bu memnuniyetsizlik oranlarının en az seviyelere düşürülmesidir. Ancak o zaman kayıt dışı istihdam tam anlamıyla önlenir.

2.3.4. Sosyal Güvenlik Sisteminden Kaynaklanan Sorunlar

Ekonomik ve sosyal yapıya bağlı bazı özellikler nedeniyle sosyal güvenlik reformunun kimi düzenlemelerinin, kayıtdışılığı teşvik ve özendirici sonuçlar doğurması mümkündür.

İsteğe bağlı sigortalılığın daha esnek bir uygulamayla kapsamının genişletilmesi,

olumlu etkilerinin yanı sıra, özellikle ev hizmetleri başta olmak üzere, inşaat sektörü ve gündelikçi olarak çalışan sektörde kayıtdışı çalışmayı yaygınlaştırıcı etki yapmaktadır (Alper,2009:24).

Kayıtdışı çalışmanın nedenlerinden birisi de sıkça çıkarılan geriye dönük borçlanma kanunlarıdır.Üç yılda bir bu kez son diyerek çıkartılan ödenmeyen SSK ve Bağ-Kur prim borçlarının taksitlendirilmesi 22.2.2006 tarih ve 5458 sayılı kanun numarası ile kanunlaştırılmıştır (www.muhasabe.net 2009).

Bu nedenle yıllarca kaçak olarak çalışan sigortalılar rahatlıkla ve düşük bir maliyete katlanarak çalıştıkları (ve ya çalışmadıkları)sürelerin primlerini kısa bir sürede ödemekte ve bu paraları ödediklerinden daha kısa bir sürede geri alarak karlı duruma geçebilmektedirler (Karadeniz,2002:129).

5510 sayılı Kanunun ilk halinde olmayan ancak daha sonra özellikle uygulama kolaylığı dolayısıyla getirilen bazı düzenlemelerin, kayıtdışı çalışmayı yaygınlaştırma ihtimali yüksek görülmektedir. Vergi mükellefi olmayan 4/1-b kapsamındaki sigortalılar ile tarımsal faaliyette bulunanlar ve yine tarım kesiminde gündelikçi olarak çalışanların gelirlerin prime esas kazançların alt sınırından düşük olması halinde zorunlu sigorta kapsamından çıkarılması, kayıtdışı çalışmayı özendirici etkide bulunabilecektir. İsteğe bağlı sigortalılığın daha esnek bir uygulamayla, kapsamının genişletilmesi, olumlu etkilerinin yanında, özellikle ev hizmetleri başta olmak üzere, inşaat sektörü ve bir bütün olarak gündelikçi olarak çalışılan sektörde kayıt dışı çalışmayı artırıcı etki yapabilecektir (Alper,2009:24).

Türkiye’de toplam istihdam rakamları açısından ve daha da önemlisi sosyal güvenlik kuruluşlarına kayıtlılık açısından önemli oranlarda kayıtdışılık söz konusudur. Sosyal güvenlik sisteminin etkin çalışması, sisteme bağlı olmakla olmamak arasında fayda maliyet kıyaslamasına yol açmakta ve tercihi belirlemektedir. Etkin ve verimli bir sosyal güvenlik sistemi yoksa, cezai yaptırımlar caydırıcı değilse, denetim yetersizse ve istihdamla ilgili kesintiler yüksek ise kişiler kayıt dışı kalmayı tercih etmektedirler (Olgaç,2009,33).

Tüm bu sorunların temelinde, diğer ülkelerin aksine, ülkemizde devletin, başlangıçtan itibaren kapsamlı ve etkin bir sosyal güvenlik politikasına sahip olmaması, yer

almaktadır. Buna ek sorun olarak, sosyal tarafların sisteme sahip çıkmamaları ve bunun en etkin aracı olarak özerk bir yönetim yapısının oluşturulamamasıdır. Özellikle Bağ-Kur ve SSK'da, prim tahsilatındaki başarısızlıklara çözüm bulunamamış, bu nedenle Kurumlar yeterli gelir kaynağına sahip olamamıştır. Finansman kaynağının esas olarak prime dayalı olduğu bir sosyal güvenlik sisteminde, istihdam yapısı ile sosyal güvenlik kurumlarının gelir kaynakları arasında doğrudan bir etkileşim söz konusudur. Ülkemizde, kayıtdışı istihdamın yaygın bir seyir izlemesi, doğal olarak ilgili sosyal güvenlik kurumunun çok ciddi gelir kaybını beraberinde getirecektir (www.kristalis.org.tr 2009).

2.4. Kayıtdışı İstihdamın Etkileri

Kayıtdışı istihdamın ülke ekonomisi üzerine olumsuz etkilerinin olduğu konusunda görüş birliği olsa da, olumlu etkilerinin de olabileceği söylenebilir. Kayıtdışı istihdamın olumlu ve olumsuz etkilerinin hangisinin ön plana çıkacağı boyutuna bağlıdır.

2.4.1. Olumlu Etkileri

Kayıt dışı istihdamın iş sahiplerini, devleti ve ekonomiyi etkilemesi kaçınılmazdır. Kayıt dışı istihdam istenilmeyen ve bu nedenle önlenmesi gereken bir durum olmakla birlikte olumsuz etkilerinin yanı sıra olumlu etkileri de mevcuttur.

Kayıt dışı ekonominin zararlarının, faydalarına göre ağır bastığı ve bu nedenle bu faaliyetlerin azaltılması, hatta mümkünse ortadan kaldırılması gerektiği genel kabul görmüş bir fikirdir. Ancak belirli koşullarda kayıt dışı ekonominin sosyal refaha olumlu katkıda bulunduğu düşünülebilir (Bakkal,2007:85).

2.4.1.1. İstihdam Yaratma

Kayıtdışı istihdamın daha çok emek- yoğun faaliyetlerin yürütüldüğü sektörlerde görülmesi, emek piyasasından herhangi bir pay alamayan bireyler için çıkış yoludur. Toplumsal faydanın üst noktaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu nedenle en önemli olumlu etkisi işsizliği azaltıp toplumsal faydayı artırmasıdır (Şen,2008:82).

Kayıt altına alınan sektörlerde çalışanlar, eğitim düzeyi belirli bir seviyede ve

bununla birlikte kalifiye elemanlardır. Kayıtdışı ekonomide ise, her eğitim seviyesinden insana istihdam olanağının sağlanması hem işsizliği artırır hem de işverene daha düşük maliyette işgücü çalıştırma olanağı sağlar. Böylece kişilerin kayıtdışı da olsa istihdam edilip işsiz kalması önlenmektedir.

2.4.1.2. Gelir Etkisi

Kayıtdışı istihdamın nedenlerinden bir tanesi de kişilerin gelirlerini artırma çabasıdır. Gelirlerini artırmak için zaten sosyal güvencesi bulunan kesim kayıt dışı çalışmaktadır. Bu grupta yer alan emekliler, dul ve yetim aylığı alanlar kayıt dışı çalışarak gelirlerini artırmaktadırlar. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kriz dönemlerinde kişilerin ikinci bir işte kayıt dışı çalışması yaygındır.

Kayıtdışı istihdam söz konusu olduğunda, emek talebinin fiyat esnekliğinin yüksek olması durumunda işverenlerin işçilik maliyetleri düşeceği için, emek talepleri artacaktır. Kayıtdışı bir şekilde de olsa yeni bir iş bulan ve gelir düzeyi artan çalışanlar piyasa da talep yaratacaklar, tüketim ve dolayısıyla yatırım mallarına olan talebi artırarak milli gelir seviyesini artıracaklardır (Yılmaz,1998:486).

2.4.1.3. Rekabet Etkisi

Rekabet halinde olan firmalardan, küçük ölçekli olanlar kayıtdışı kalarak bazı yükümlülükleri yerine getirmediğinden, kayıtlı sektörlerle oranla rekabet avantajı sağlamaktadır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin dış finansman olanakları oldukça sınırlıdır. Bu nedenle vergi, sigorta primi gibi ağır mali yükümlülüklerden kaçarak kendilerine finansman kaynağı sağlamaktadır. Bu da onların rekabet avantajı sağlamaktadır.

Koşulların zorlamasıyla kayıtdışı ekonomide faaliyette bulunanlar doğal olarak kayıtdışı işçi istihdam etmektedirler. İşçi çalıştırmanın getirdiği mali yükü bu şekilde hafifleten işveren, kayıtlı işçi istihdam eden işverene göre rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Yanında çalıştırdığı işçiyi ya tamamen kayıtdışı bırakmakta, ya işçiyi kayıtlı halde fakat üretime katkıda bulunduğu süreyi eksik bildirerek sigortalının prim ödeme gün sayısını düşük

göstermekte, ya da çalışanın sigorta primine esas ücretini düşük göstermektedir (Kılıçdaroğlu,2000:7).

2.4.2. Olumsuz Etkileri

Kayıtdışı çalışma çalışanları, iş sahiplerini, devleti ve ekonomiyi olumsuz etkilemektedir. Kayıtdışı çalışmanın bireylere yansımaları, sosyal güvencesiz yaşam, devlete yansımaları vergi kaybıdır.

2.4.2.1. Vergi Gelirleri Üzerine Etkisi

Kayıtdışı çalışma kamu gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kayıtdışı faaliyetlerin artması, toplumun ahlaki bozulmasının bir sonucudur. Kişilerin yasal olmayan yollardan, haksız kazanç sağlamak istemeleri kayıt dışılığı artırmıştır.

Kayıtdışı istihdamın büyük boyutta olması ile çalışan nüfus sosyal güvenlik şemsiyesi altında kapsanamamakta, yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da başta finansman olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Böylelikle kendilerinden beklenen hizmeti tam olarak yerine getirememektedirler. Genellikle vergi fon ve prim gibi yükler olmadan oluşturulan kayıtdışı istihdam da primler ödenmediği için sosyal güvenlik sisteminin finansmanı sorun olmaktadır (Kırkulak,1999:158).

Kayıtdışı ekonomide faaliyet gösteren firmalar, sosyal güvenlik primini ödemedikleri için vergi gelirlerini azaltarak, düşük gelir gruplarına devletçe sağlanan sosyal transferleri sınırlandırabilirler. Azalan sosyal transferlerde düşük gelir gruplarının yaşam şartlarını da daha da zorlaştırarak, sosyal ve siyasal huzursuzluklara neden olabilir (Çetintaş ve Vergil,2003:158).

Sosyal güvenlik primi ödemeyen kayıtdışı firmalar bir taraftan sosyal güvenlik kuruluşlarını zor durumda bırakırken, diğer taraftan vergi hasılatının azalmasına yol açtıkları için, düşük gelirlilere yapılan sosyal transferlerin azalmasına ve toplumdaki sosyal gerginliğin artmasına neden olurlar (Öğünç ve Yılmaz,2000:5).

Sonuç olarak, alınması gereken vergilerin alınmaması, kamu hizmetlerinin yeterli şekilde yerine getirilememesine neden olmakta, bu da devletin sosyal yapısını bozmaktadır.

2.4.2.2. Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi

Gelir dağılımı denilince, bir ülkedeki toplam gelirin üretim faktörleri arasındaki paylaşımı akla gelmektedir. Devletin gelirini yeniden dağıtabilmesi için öncelikle bu geliri doğru tespit edebilmesi gerekir. Daha sonra kayıt dışılığın gelir dağılımını hangi yönde bozduğuna ilişkin değerlendirmelerin yapılması gerekir. Eğer kayıtdışı ile gelirin dağılımının yapısı sağlıklı bir şekilde belirlenemiyorsa, devletin gelirinin yeniden dağılımına yönelik kararları hatalı sonuçlar doğurabilecektir (Yereli ve Karadeniz,2004:142).

Resmi kuruluşların ve ekonomik birimlerin kayıtdışı ekonomi nedeniyle yanlış bilgilendirilmeleri, özellikle ihtiyari maliye politikası uygulamalarında önemli sorunlar çıkarmaktadır. İhtiyari maliye politikası uygulanmasında en önemli sorun, ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durumu doğru şekilde tespit edip en kısa sürede gerekli politikaların uygulanmasıdır. Rakamların kayıtdışı ekonomiden dolayı gerçeği yansıtmaması ihtiyari maliye politikasının hatalı uygulanmasına yol açarak kaynak dağılımının bozulmasına sebep olacaktır (Bakkal,2007:94).

Ayrıca kayıtdışı ekonomide faaliyette bulunanların vergi ödemedikleri halde devletin sunduğu hizmetlerden faydalanmaları başka bir söyleyişle ilave talep oluşturmaları da gelir dağılımı üzerindeki adaletsizliğe sebep olmaktadır (Gülây,1998:277).

2.4.2.3. Refah Kaybı

Kayıtdışı ekonomilerde ülkede gerçekleştirilen üretimlerin ve elde edilen gelirlerin, yapılan tüketim ve yatırım miktarlarını kapsamaması ve kaynakların çeşitli kesimlerle sektörler arasında nasıl dağıldığının doğru belirlenememesi sonucu doğmaktadır. Böylece milli gelir rakamları eksik ifade edilmiş olduğundan ülkenin refah düzeyiyle verimlilik göstergeleri olduğundan az görünecektir. Göstergeler gerçeği yansıtmıyorsa hiçbir konuda ortak karar alabilmek olanaklı değildir (Özsoylu,1996;117).

2.4.2.4. Rekabete Olumsuz Etkisi

Kayıtdışı sektörde faaliyette bulunanlar üretim sırasında kamunun öngördüğü kısıtlamalara ve düzenlemelere uymayacaklarından, istihdam etkileri işgücü, sigorta ve emeklilik gibi ödemeleri de yapmadıklarından, kayıtlı sektöre göre daha ucuz üretim yapabileceklerdir. Bu durum rekabet şartlarını olumsuz etkileyecek ve kayıtlı sektörde faaliyette bulunanlar cezalanmış olacaktır (Özsoylu,1996:50).

Bunun olumsuz sonuçları ise kayıt dışı ekonomin toplumda iyi gözükmesiyle sosyal ahlakın kötüye gitmesi ve piyasa ekonomisinin temel şartı olan rekabet sisteminin olumsuz etkilenmesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE
KAYITDIŞI EKONOMİNİN VE KAYITDIŞI İSTİHDAMIN BOYUTUNUN
BELİRLENMESİ

Kayıtdışı ekonomi, geleneksel ölçüm yöntemleriyle tam olarak belirlenemeyen milli muhasebe kayıtlarında yer almayan alanları kapsamaktadır. Bir ülkedeki kayıtdışı ekonomi ne kadar büyükse, o ülkedeki milli gelir, istihdam gibi makro büyüklüklerin değeri o ölçüde gerçeği yansıtmayacaktır. Yani kayıtdışı ekonominin ekonomik göstergeler üzerinde bozucu etkiler yapması, ekonominin gerçek performansının belirlenmesini engelleyecektir. Dolayısıyla bu makro değişkenleri dikkate alarak oluşturulacak para ve maliye politikaları gerçek hedefine ulaşmayacaktır (Bakkal,2007:109).

Herhangi bir konuda veri toplamanın zor olduğu ülkemizde, kayıtdışı ekonominin yapısı gereği gizli tutulduğundan doğru rakamlara ulaşmak daha da zordur. Bu nedenle kayıtdışı ekonomiyi tahmin etmek oldukça zordur.

Kayıtdışı ekonomi adından da anlaşıldığı gibi resmi kayıtlara geçmeyen bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle kayıtdışı ekonominin boyutunun tam olarak belirlenmesi zor olmakta ve sadece tahmin edilebilmektedir.

Yöntem farklılığına bağlı olarak kayıtdışı ekonominin boyutu konusunda çok farklı rakamlar ortaya çıksa da Türkiye'de kayıt dışı ekonominin önemli boyutlara ulaştığı toplumun bütün kesimleri tarafından kabul görmektedir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kayıtdışı ekonominin boyutlarının arttığı, gelişmiş ülkelerde ise daha aza olduğu görülmektedir.

Tablo 5: Değişik Yaklaşımlarla Yapılan Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Araştırmacı	Yıl	Yöntem	Kayıt Dışı Ekonomi (GSMH’ya Oran)
İlgin	2001	Basit Parasal Oran	%66,2
	1993	Basit Parasal Oran	%55,3
	1992	Basit Parasal Oran	:%47,2
Altuğ	1992	Kayıt Dışı İstihdam Yaklaşımı	%35
Derdiyok	1989	Vergi Yaklaşımı	%46,9
Temel, Şimşek, Yazıcı	1992	Ekonometrik Yaklaşım	%8,1
	1992	İşlem Hacmi	%1,9
	1991	Vergi Yaklaşımı	%29,9-16,4
Çetintaş, Vergil	1992	Ekonometrik Parasal Tahmin	%23
	2000	Ekonometrik Parasal Tahmin	%24,7
Schneider	2001	Karma Yöntem	%33,2
Kasnakoğlu	1997	Nakit Oranı	%30-61
		Ekonometrik	%9-13
		İşlem Hacmi	%31
Özsoylu	1990	Nakit Oranı	%11,7
Hesap Uzmanları Kurulu	2004	Input-Output Yöntemi	%30

Kaynak; Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı “Kayıt dışı İstihdam”2006, www.calisma.gov.tr

Tablo 5’de değişik yöntemlerle hazırlanmış kayıt dışı ekonomi tahminleri verilmiştir. Buradan da anlaşıldığı üzere yöntemler farklılaştıkça elde edilen verilerde farklılaşmaktadır. Yukarıdaki veriler sadece bir fikir vermesi açısından oluşturulan tahminlerdir.

Türkiye’de kayıtdışı ekonominin değişik yöntemlerle hesaplandığı tabloda 2001 yılı verilerine baktığımızda basit parasal oranla hesaplanan kayıtdışı ekonomi tahmini %66,2 iken, karma yöntemde rakam %33,2’ye inmiştir. Bu da bize yöntemlerin sadece fikir verdiğini, farklı yöntemlerin farklı rakamlar verdiğini göstermektedir.

Kayı dışı ekonomik faaliyette bulunanların cezalandırılma ihtimallerinin olması, bu faaliyetlerin gizli olmasının temel nedenidir. Ancak bu tip faaliyetler gizli de olsa geride bir iz bırakmaktadır. Kayıt dışı ekonominin boyutları ölçülmek istenildiğinde bu izler takip edilerek tahminde bulunulur (Özsoylu,1999;25).

3.1. Kayıtdışı İstihdamı Ölçme Yöntemleri

3.1.1. Doğrudan Ölçme Yöntemi

Kayıtdışı ekonominin boyutlarını belirlemede temel yöntemlerin başında gelir ve esas olarak bireyin elde ettikleri gelirin ne kadarının kayıt altına alınmadığının açık olarak öğrenilmesini içerir. Bu yöntem Maliye Bakanlığının vergi denetimcilerinin vasıtasıyla kişilerin gelirlerinin ne kadarını vergi dışında bıraktığının tespiti şeklinde de olabilir (Ekiz,1999,44).

Doğrudan ölçme yöntemi esas olarak anket uygulamalarına dayanan, mikro temelli bireysel davranışlardan hareketle kayıtdışı ekonomiyi saptamaya çalışan yöntemlerdir.

Anket çalışmasıyla kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi yönteminde, kişilere ve kuruluşlara kayıt dışı faaliyetlerde bulunup bulunmadıkları, faaliyetlerinin ne kadarının kayıtlara yansıtılmadığı bilgilerine yönelik sorular sorularak, bilgi alınmakta ve faaliyetlerin yapısal özellikleri tespit edilebilmektedir (Akbulak ve Tahtakılıç,2003:17-41). Fakat ankete katılan kişilerin ve kuruluşların yaptıkları işin yasal olmaması nedeniyle bilgi saklama

eğilimleri bu yöntemin güvenilirliğini azaltmaktadır.

Doğrudan ölçme yöntemi nüfusu ve yüzölçümü fazla olmayan ülkelerde kolaylıkla uygulanabilir ve alınan örnek kitle ülke için doğru rakamlar verebilir. Fakat yüzölçümü büyük, gelişmiş bir iktisadi yapıya sahip olmayan ülkelerde doğru bilgi elde etmek için örnek hacmini artırmak gerekir. Bu ise çalışmanın maliyetinin karşılanamayacak derecede artmasına yol açar (Ekiz,1999,45).

3.1.2. Dolaylı Ölçme Yöntemi

Çeşitli makro ekonomik göstergelerden hareketle kayıtdışı ekonominin boyutlarını tahmin etmeye yarayan dolaylı ölçme yöntemleri; istihdam yöntemi, farklı yöntemlerle hesaplanan milli gelir yöntemlerinin karşılaştırılması, emisyon yaklaşımı ve fiziksel girdi yaklaşımları olarak sayabiliriz. Doğrudan bilgi almanın zor olması nedeniyle kayıtdışı ekonominin tahmininde dolaylı ölçme yöntemleri sıkça kullanılmaktadır.

3.1.2.1. İstihdam Yöntemi

Bu yaklaşımın amacı, kayıtdışı ekonomide faaliyet gösterenlerin oranındaki artışı tespit etmektir. Kayıtdışı faaliyetler genellikle emek yoğun sektörlerde yaygındır. Bu nedenle toplam işgücü ve toplam istihdam rakamlarının yıllar itibariyle karşılaştırılması anlamlı sonuçlar verebilir (Özsoylu,1996:36).

Bu yöntemde, nüfusun sivil işgücü arzının ve istihdamın zaman içinde gelişimine bakılarak, kayıtdışı ekonomi büyüklüğü hakkında tahminde bulunulmaya çalışılmaktadır. Bu yöntemde göre işgücü arzındaki artış hızı ile istihdam artış hızının aynı olması beklenmektedir. Eğer istihdam/nüfus oranı, işgücü/nüfus oranından daha yavaş artıyorsa, işgücünün istihdam edilmeyen kısmı ya işsizliğin artışına katkı sağlıyor ya da istihdamın kayıtdışı kesim de yer alıyor demektir (Akbulak ve Tahtakılıç,2003:29).

Daha çok İtalyan ekonomistlerce kullanılan bu yöntemde kayıtdışı ekonomi, işgücüne resmi katılım oranı ile gerçek katılım oranı arasındaki farkın, parasal değerlere dönüştürülmesi suretiyle bulunmaktadır. Parasal değerlere dönüştürme işlemi sırasında,

kayıtdışı sektörde çalışan kişi sayısı ile birlikte çalışma süresinin ve verimliliklerin tam olarak bilinmemesi, dolayısıyla bu değişkenlerle ilgili yapılan keyfi sayılabilecek varsayımlar, bu metodun başarısını olumsuz yönde etkilemektedir (Savaşan,2004:56-57).

İstihdam yöntemiyle kayıtdışı ekonominin boyutlarının hesaplanması karmaşık olmaması ve pek fazla veri gerektirmediği için rahatlıkla uygulanabilme özelliğine sahiptir. Ancak bir kişi resmi işinin dışında kayıtdışı olarak ikinci bir işte çalışıyorsa bu kimsenin kayıt dışı sektörde çalışmasının hesaplamalara geçirilmesi zordur (Ekiz,1999,50).

3.1.2.2. Farklı Yöntemlerle Hesaplanan Milli Gelir Hesaplarının Karşılaştırılması

Dolaylı yöntemlerle ekonomik göstergelerden hareketle yapılan tahminlerden biri de milli gelir hesaplamalarının karşılaştırılmasıdır. Milli gelir, üretim, gelir ve harcama yöntemlerine göre hesaplanmaktadır. Üretim yöntemine göre milli gelir, bir ekonomide belli bir dönemde üretilen mal hizmetlerin değerini ifade etmektedir. Gelir yönteminde ise, milli gelir, üretim faktörlerinin üretime fiilen katılmaları sonucu, üretime katkıları oranda elde ettikleri ücret, faiz, rant ve karların toplamına eşittir. Harcama yönteminde ise bir ekonomide belirli bir dönemde mal ve hizmetler için yapılan harcamalar esas alınmaktadır. Faktör gelirleri, her faktörün yaptığı iş için karşı tarafa yapılan bir harcamayı ifade ettiği için harcamalar toplamı, faktör gelirleri toplamına eşit olmalıdır. Ancak kayıtdışı ekonomi bu yöntemlere göre hesaplanan milli gelir rakamlarının farklılaşmasına neden olmaktadır (Bakkal,2007:115).

Bu yöntemde, gelir yöntemiyle elde edilen rakamların, harcama yöntemiyle elde edilen rakamlarla karşılaştırılması sonucu aradaki farkla kayıtdışı ekonominin boyutları tahmin edilmeye çalışılır. Elde edildiği halde beyan edilemeyen gelirler, harcama olarak ortaya çıkmakta, bu nedenle harcama yöntemiyle hesaplanan milli gelir hesaplamalarına katılmaktadır. Fakat kayıtdışı yollarla elde edilen gelirin harcanmadığı varsayılırsa bu yöntemde göre hesaplanan kayıt dışı ekonomi rakamları güvenilir olmaktan çıkar.

3.1.2.3. Emisyon Yaklaşım

Para piyasasındaki hareketler izlenmek suretiyle kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü tahmin etmeye çalışan bu yaklaşım ilk kez 1958 yılında Cagan tarafından kullanılmış ve daha sonra 1977 yılında Gutman tarafından geliştirilmiştir. Dayandığı varsayımların gerçeğe pek uygun olmaması, bu yaklaşımın eleştiri almasına ve ulaştığı sonuçlara kuşkuyla bakılmasına yol açmıştır (Bakkal,2007:119).

Kayıtdışı ekonomide ödemeler genellikle peşin para ile gerçekleşir. Ödemelerde çek, senet ve bunun gibi ödeme araçlarının kullanılmadığı kabul edildiğinden emisyon hacmi-mevduat oranları kayıt dışı ekonominin boyutları için bir fikir verebilir.Kayıtdışı ekonomi yok ise emisyon hacminin mevduata oranı zaman içinde sabit olacaktır.Eğer bu oran artan özellik gösteriyorsa,paraya olan talep artmış demektir ki bu da kayıt dışı ekonominin arttığını gösterir (Özsoylu,1996:30).

3.1.2.4. Fiziksel Girdi Yaklaşımı

Fiziksel girdi yaklaşımına göre ülkedeki ekonomik faaliyette kullanılan girdi ile toplam milli üretim arasında doğrusal bir ilişki olduğu varsayılır. Bu girdi genellikle elektrik üretim ve tüketimidir. Resmi ulusal gelirin üretimi için gerekli olan elektrik tüketiminin üzerindeki aşırı tüketimin kayıtdışı ekonomide kullanıldığı kabul edilir.

Ancak kayıtdışı ekonomide üretim genellikle emek yoğun olması nedeniyle, bu sektördeki üretimin büyük kısmı enerji tüketimine bağlı değildir. Ayrıca üretimde teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan verimlilik artışları bu yöntemde dikkate alınmamaktadır (Savaşan,2004:58).

3.2. Türkiye 'de Kayıt Dışı İstihdamla İlgili Yapılmış Çalışmalar

Türkiye' de kayıtdışı istihdamla ilgili birçok çalışma mevcuttur. Ancak bunların tam anlamıyla gerçek değerleri yansıtması oldukça güçtür. Gerek çalışma hayatının verilerinin yeterli olmaması gerekse mevcut verilerin güvenilirliğinin az olması kayıt dışılığın ölçülmesini zorlaştırmaktadır. Ayrıca araştırmacılar tarafından uygulanan yöntemlerin farklı olması elde edilen değerlerin farklı olmasına neden olmaktadır.

1960 ve 1965 yılları verileri kullanılarak, nüfus sayımları ile kayıtlı istihdam verilerini kullanarak kayıtdışı istihdamın boyutları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Buna göre; 1965 yılı nüfus sayımında tarım-dışı toplam istihdamın 3.807.591, toplam örgütlü istihdamın 1.948.543 olduğu ve kayıt dışı istihdamın büyüklüğünün de 1.823.106 olduğu ve toplam istihdamın %48'ini oluşturduğu tahmin edilmiştir (Şen,2008:82). Ancak oransal olarak bakıldığında kayıtdışı istihdamın tarım dışı toplam istihdama oranının %48'den %32'ye düştüğü görülür. Bu düşüşün en önemli nedeni 1972 yılında Bağ-Kur'un kurulması ve üye sayısının hızla çoğalmasındır.1970'li yıllar SSK'nın hızla genişlediği zamanlar olmuştur (Karayılmazlar ve Kalça,1998:20).

Özellikle son 20 yılda yükselme trendi gösteren kayıtdışı ekonomi OECD ülkelerinde ortalama GSMH'nin %15'i civarındadır.Türkiye'de kayıt dışı ekonominin boyutları konusunda yapılan çalışmaların sonuçlarından GSMH'nin yaklaşık %30 ile %60 arasındaki kısmının kayda geçirilmediği ve vergisinin ödenmediği görülmektedir (www.tisk.org.tr, 2009).

TİSK'in Türkiye İstatistik Kurumu ile birlikte, Dünya Bankası verilerinden yararlanarak yaptığı bir çalışma, Türkiye'nin kayıt dışı ekonomisinin tahmini büyüklüğünün,2000 yılı rakamları ile 81 milyar dolar ile 101 milyar dolar arasında olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin kayıtlı ekonomisi aynı yılda 201,9 milyar dolar ise kayıt dışı ekonominin oranı %40 -%50 civarındadır (www.tisk.org.tr 2009).

3.3. Türkiye'de Kayıtdışı İstihdamın Durumu

Kayıtdışı istihdam ülkemizde 80'li yıllardan beri süregelen ekonomik bir sorundur. Ayrıca sadece Türkiye'de değil, diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kayıtdışı istihdamla karşı karşıyadır.

Son dönemde küresel rekabetin artması, bilgi ve bilişim teknolojilerinin gelişmesi ile beraber üretimde esnekliğin artması, kayıtdışı ekonomiyi tetiklemekte ve buna bağlı olarak resmi olmayan işgücünün, toplam işgücü içinde önemli oranlara ulaşmasına neden olmaktadır (Demir,Yıldız,Benli,2009:10).

Ülkemizde çalışanların büyük bir kısmı her türlü sosyal güvenceden yoksun olarak

çalışmaktadır. Kayıtdışı çalışanların kısa vadede en mağdur oldukları konu sağlık konusudur

Tablo 6’da 2006 yılında çeşitli çalışan gruplarında kayıtdışı istihdam ve toplam istihdamın sayısal verileri mevcuttur. Tarım ve tarım dışı sektörde çalışan gruplara bakıldığında sayısal farklılıklar görülmektedir. Tarımda en çok kayıtdışılığın görüldüğü çalışma şekli yevmiyeli çalışanlarla, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlardır. Tarım dışında ise en fazla kayıtdışı çalışanlar ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilenlerdir. Ücretli çalışanlar ise hem tarım hem tarım dışında en az kayıtdışı kalanlardır. Ülkemizde tarımda en çok kayıt dışı çalışmanın görülmesi işin niteliğinden kaynaklanmaktadır. Geleneksel metotlarla üretim yapılması, arazi sahibinin kendisi ve aile üyelerini istihdam etmesi tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kayıtdışı 2.541 bin kişi sonucunu doğurmuştur.

Tablo 6: Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam (2006 Kasım- Bin Kişi)

	Toplam İstihdam	Kayıt Dışı İstihdam	Kayıt Dışı İstihdam/ Toplam İstihdam (%)
Toplam	22.641	10.876	48,0
Ücretli	11.337	2.574	%22.7
Yevmiyeli	1.793	1.635	%91.2
Kendi Hesabına Çalışan	5.216	3.368	%64.6
Ücretsiz Aile İşçisi	3.114	2.977	%95.6
Tarım	5.928	5.207	%87.8
Ücretli	114	52	%45.6
Yevmiyeli	526	521	%99
İşveren	98	64	%65.3
Kendi Hesabına Çalışan	2.609	2.029	%77.8
Ücretsiz Aile İşçisi	2.581	2.541	%98.5
Tarım dışı	16.713	5.670	%33.9
Ücretli	11.224	2.522	%22.5
Yevmiyeli	1.266	1.114	%88,
İşveren	1.083	259	%29.9
Kendi Hesabına çalışan	2.607	1.339	%51.4
Ücretsiz Aile işçisi	533	436	%81.8

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı

Tablo 7: Esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayanların yıllara göre işteki durumu

(Bin kişi, 15+yaş)

	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz aile işçisi
2004 Yıllık	9,843	3,433	231	2,942	3,237
2005 Yıllık	9.666	3.658	282	3.031	2.695
2006 Yıllık	9.593	3.786	310	2.954	2.543
2007 Yıllık	9.423	3.681	330	2.892	2.519

Kaynak Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2009

Tablo 7’de ise yine kayıtdışı istihdam edilen kişilerin 2004 yılından 2007 yılına kadar yıllık kayıt dışı çalışma şekillerini görmekteyiz.2004 yılından 2007 yılına gelinceye kadar toplam kayıtdışı istihdam kısmi bir azalma göstermiştir.Nüfus artış oranının da fazla olduğu göz önüne alınırsa rakamlar daha az yorumlanabilir.Bu azalma ise en fazla ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar grubundadır.Bunun nedeni ise başlangıçta aile ekonomisine katkı için yardım amaçlı çalışan kişilerin daha sonra kayıtlı çalışmaya yönelmesidir.

Türkiye kayıtdışı istihdamın durumu hakkında bilgi sahibi olabilmek için ilk önce ülkede kayıtdışı çalışan toplam nüfusu bilmek gerekir.2004 yılında 9843 bin kişi olan toplam kayıt dışı istihdam 2007 yılında 9.423 bin kişi olarak belirlenmiştir. Bu azalma en çok ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda görülmüştür. Ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlar 2004 ‘de 3.237 iken 2007’de 2.519 ‘a gerilemiştir. Buna karşılık işveren olarak çalışanların sayısı 2004’de 231 bin kişi iken 2007’de 330 bin kişi olarak artış göstermiştir. Kişiler işveren olmaları durumunda kayıtdışı olmanın zararlarını bilmediklerinden ya da konunun önemini

kavrayamamaktan ötürü kayıtdışı çalışmaya devam etmektedirler.

Tablo 8’de 15 yaş üzeri erkek nüfusun yıllara ve çalıştıkları işlere göre kayıtdışı olmalarının sayısal verileri vardır. Burada erkek nüfusun 2004 yılı ile 2007 yılı arasında kayıt dışı değerlerinde yaklaşık 300 bin kişilik bir azalma vardır. Bu azalma büyük oranda ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda görülmektedir. Çok küçük bir azalma da kendi hesabına çalışanlarda olmuştur.

Tablo 8’de dikkati çeken bir diğer durum kayıtdışı çalışan erkeklerin en fazla istihdam edildiği alan ücretli veya yevmiyeli çalışma durumudur.2004’den 2007’ye kadar erkeklerde kayıtdışı çalışma toplam değerinde yaklaşık 300 bin kişi azalırken, ücretli veya yevmiyeli çalışma durumunda yaklaşık 200 bin kişilik artış olmuştur.

Tablo 8: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıt Olmayanların Cinsiyete ve Yıllara Göre İşteki Durumu

(Bin kişi 15+yaş ,Erkek)

	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2004 Yıllık	6.455	2.691	217	2.499	1.048
2005 Yıllık	6.348	2.837	264	2.499	826
2006 Yıllık	6.283	2.912	286	2.364	721
2007 Yıllık	6.170	2.839	309	2.329	692

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2009

Tablo 8 ve tablo 9 karşılaştırıldığında ise kayıtdışı çalışmanın başka bir yönü ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin kayıt dışı çalışmaları toplamda yaklaşık 300 bin kişi azalırken ,kadın çalışmada bu sayı yaklaşık 100 bindir. Yani kayıt dışı çalışma erkeklerde daha fazla bir azalma gösterirken kadınların mağduriyeti devam etmektedir. Zaten kayıt dışı denince ilk akla gelen kayıt dışı çalışan kadınlardır, sayısal verilerde bunu doğrulamaktadır.

Tablo 9: Sosyal Güvenlik Kurumuna Kayıt Olmayanların Cinsiyete ve Yıllara Göre İşteki Durumu

(Bin kişi 15+yaş, Kadın)

	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2004 Yıllık	3.388	742	14	443	2.189
2005 Yıllık	3.318	821	18	610	1.869
2006 Yıllık	3.310	875	23	590	1.822
2007 Yıllık	3.253	842	21	563	1.826

Kaynak Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2009

Türkiye’de kayıt dışı istihdam konusu ele alındığında ilk akla gelen grubun kayıt dışı çalışan kadınlar olduğunu belirtmiştik. Tablo 10ve Tablo 11’de kayıtdışı çalışan kadınların tarım ve tarım dışı sektörde işteki durumlarına göre sayısal veriler vardır. Bu verilere göre ülkemizde 2004 yılından 2007 yılına kadar kayıt dışı çalışan kadınların çoğunluğu tarım kesiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kişilerden oluşmaktadır. Tablo 10’da görüldüğü gibi 2004 yılında tarım sektöründe çalışan kadınların 2.527 bin kişisi kayıt dışı çalışmaktadır ve bunun 2.059 bin kişisi ücretsiz aile işçisi olarak istihdam edilmektedir.

Tablo 10: Tarım Sektöründe Kayıtdışı Çalışan Kadınların Yıllara Göre İşteki Durumu
(Bin Kişi 15+yaş,Kadın)

	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2004 Yıllık	2.527	131	6	332	2.059
2005 Yıllık	2.330	151	8	434	1.738
2006 Yıllık	2.265	149	9	424	1.683
2007 Yıllık	2.265	141	8	427	1.689

Kaynak, Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2009

Ayrıca kadınların kayıt dışı çalışmalarında Tablo10 ve Tablo 11’de toplam değerleri karşılaştırmak gerekirse tarım kesiminde kadınların, tarım dışı kesime göre daha çok kayıtdışı çalıştığı görülmektedir. Çünkü, ülkemizde tarlada, bahçe de çalışan kadın ücretsiz aile işçisi olarak hiç kayıt altına alınmamaktadır.2007 yılı verilerine baktığımızda tarımda kayıtdışı çalışan kadın sayısı 2.265 bin kişi iken, bu sayı tarım dışında ise sadece 988 bin kişidir.

Tarım dışı sektörde kadınların kayıtdışı çalışmalarının yıllar itibariyle yüksek olduğu alan ücretli ve ya yevmiyeli çalışmaları durumudur. Bu da kentlerde çalışan kadınların amacının ilk etapta kısa dönemde aile bütçesine katkı olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim düzeyi yüksek olan, vasıflı kadın işgücü zaten çoğunlukla kayıtlı sektörde istihdam edilmektedir. Bunun dışında kalan kadın işgücü de kentlerde genellikle kayıt dışı istihdam edilmektedir.

Yalnız Tablo10 ve Tablo 11'den çıkarılabilecek farklı bir sonuçsa, tarım sektöründe kayıtdışı çalışmanın toplam değerinin yıllar itibariyle azalmasına rağmen tarım dışı sektörde toplam değerlerin artış göstermesidir. Bunun da nedeni iç göç ile birlikte tarım kesiminde istihdam edilen kadın nüfusun kentlere tarım dışı nüfusa kaymasıdır. Tarım dışı sektörde kadınların kayıtdışı olarak en çok çalıştıkları ücretli veya yevmiyeli olmaları durumudur ki 2004 'den 2007'ye artmaktadır. Tarım sektöründeki azalma tarım dışı sektöre artış olarak yansımıştır.

Yani tarım sektöründe kayıt dışı olarak çalışan ücretsiz kadın aile işçileri tarım dışı sektöre gelindiğinde kayıt dışı çalışan ücretli ve ya yevmiyeliler olmuştur.

Tablo 11: Tarım dışı sektörde kayıtdışı çalışan kadınların yıllara göre işteki durumu
(Bin kişi 15+yaş,Kadın)

	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi
2004 Yıllık	861	611	8	111	130
2005 Yıllık	988	670	10	176	132
2006 Yıllık	1.045	726	14	166	139
2007 Yıllık	988	701	13	136	138

Kaynak, Türkiye İstatistik Kurumu hane halkı işgücü istatistikleri, www.tuik.gov.tr, 2009

3.3.1. Türkiye’de Kayıtdışı İstihdamı Artıran Faktörler

3.3.1.1. Vergi ve Prim Yükünün Fazlalığı

Türkiye’de kayıtdışı istihdamın artmasının nedenleri arasında sosyal güvenlik primlerinin ve vergi oranlarının yüksek olması sayılabilir.

Ülkemizde işverenlerin istihdama bağlı yasal yükleri fazladır. Emek gelirleri üzerinde gelir vergisi oranları düşük olmasına rağmen toplam kesintiler oranı yüksektir.

İşsizlik oranının yüksek, kalifiye işgücünün düşük, işgücü maliyetinin ise yüksek olduğu ortamda işverenin kayıtdışı istihdamı seçmemesi şaşırtıcı olur. İşveren; kayıtdışı ekonomiyi seçerek, kamunun işgücü ile ilgili çalışma süresi, fazla mesai, işe son verme, sendikal güvence, SSK kesintisi ve vergi gibi düzenlemeleri aşmış olacak, maliyetleri azaltıp kar oranını artıracaktır. Türkiye de çalışanların ödedikleri vergi ve diğer kesintiler çok yüksektir. Öyle ki ücretlerden yapılan kesintilerin yüksekliği ve işverenlerce karşılanan ilave yükler nedeniyle işçi gelirleri ile işverene maliyeti arasında büyük fark meydana gelmektedir (Özsoylu, 114).

Tablo 12’de sigorta tabanı 150.000.000 TL ve 600.000.000 TL olan iki ücretten yapılan kesintiler ve net ele geçen ücretler görülmektedir. Sigorta tabanı 150.000.000 TL olan, asgari ücretlinin eline geçen net ücret 102.369.000 TL olurken, asgari ücretin işverene maliyeti 174.805.000 TL’ye yükselmektedir. Sigorta tabanı 600.000.000 TL olan ücretlinin işverene maliyeti ise 735.000.000 TL olmaktadır. İşverene maliyeti ile işçinin eline geçen ücret arasındaki fark sigorta tabanı 150.000.000 TL olan işçide 72.495.000 TL’dir. Sigorta tabanı 600.000.000 TL olan işçi de ise aradaki fark 306.915.000 TL’dir. Ancak yük oranları ise iki durumda da %41 civarındadır. Yani işçinin eline geçen ücret ne olursa olsun işveren üzerindeki yük oranı aynıdır.

Tablo 12, 2001 yılı verilerine göre hazırlandığı için değerler o günü yansıtmaktadır. Günümüze uyarlandığında sondaki altı sıfırın atılması gerekmektedir. Yani net ele geçen ücret yaklaşık 102 liradır. İşverene maliyeti ise 174 liradır.

Tablo 12: Ücretler Üzerindeki Yükler(2001 Yılı)

Sigorta Tabanı	150.000.000	600.000.000
Çıplak Asgari Ücret	139.950.000	600.000.000
Sigorta İşçi Hissesi(%14)	19.593.000	84.000.000
İşsizlik Sig. İşçi Hissesi (%2)	2.799.000	12.000.000
Özel İndirim	21.900.000	21.900.000
Gelir Vergi Matrahı	95.658.000	482.100.000
Gelir Vergisi(%15)	14.348.700	72.315.000
Damga Vergisi (%6)	839.700	3.600.000
Kesintiler Toplam	37.580.400	171.915.000
Net Ele Geçen	102.369.600	428.085.000
Sigorta İşv. His.(%19.5)	30.657.000	117.000.000
İşsizlik SSK İşv. His.(%3)	4.198.500	18.000.000
Toplam Maliyet	174.805.500	735.000.000
Yük...(TL)	72.495.900	306.915.000
Yük Oranı (%)	41.43	41.75

Kaynak: Esfendar Korkmaz, “Kayıt Dışı İstihdam” TİSK, İşveren dergisi Şubat 2001

**Tablo 13: 18 Yaşını Doldurmuş İşçiler İçin Asgari Ücret Netinin Hesabı (TL/AY)
01.012008 -30.06.2008**

Asgari Ücret	608.40
SSK Primi %14	85.18
İşsizlik Sigorta Fonu %1	6.08
Gelir Vergisi %15	31.94
Asgari Geçim İndirimi	45.63
Damga Vergisi :% 06	3.65
Kesintiler Toplamı	126.85
Net Asgari Ücret	481.55

Tablo 14: Asgari Ücretin İşverene Maliyeti(TL/AY) 2008 Yılı

Asgari Ücret	608,40
SSK Primi %19,5 (İşveren Payı)	118,64
İşveren İşsizlik Sigorta Fonu	12,17
İşverene Toplam Maliyet	739,21

Kaynak:www.gib.gov.tr 2009

Tablo13’de görüldüğü gibi 2008 yılında 18 yaşını doldurmuş işçiler için brüt asgari ücret 608.40 TL iken, işverenin toplam prim yükü fazla olduğu için maliyeti 739.21TL olmaktadır.Asgari ücretlinin işverene maliyeti ile çalışanın eline geçen net ücret arasında 257.66 TL fark oluşmaktadır.Yasal kesinti ve primlerin bu kadar yüksek olması, bir taraftan işverenin mali yükümlülüklerini artırmakta ve kayıtdışı istihdama yönelmelerine yol açmakta diğer taraftan da çalışanların eline geçen ücretin çok az olmasına neden olmaktadır.

Tablo 12 ve Tablo 13 de karşılaştırma yaparsak ücretlilerin işverene olan yük oranı 2001yılında %41 iken 2008 yılında %34’e gerilemiştir.Ancak bu azalma kayıtdışı istihdamı azaltmaya yetecek düzeyde değildir.

3.3.1.2. Köyden Kente Göç

Hızlı nüfus artışının sonucunda ekonomik büyümenin yeterince olmaması köyden kente göç olgusunu artırmaktadır. Krizlerle birlikte tarım kesiminin ekonomik payının azalmasına bağlı olarak göç ile birlikte ortaya çıkan niteliksiz işgücü kayıt dışı istihdamı artırıcı etkide bulunmaktadır.

Bölgesel dengesizlik, Türkiye’de yaşanan önemli sorunlardan biri olmayı sürdürmektedir. Özellikle ülkenin doğusu ve güneydoğusu ile batısı arasındaki farklılık her geçen gün artmaktadır (Yereli ve Karadeniz,2004:106).

Göç etmek durumunda kalan kişiler hayatlarını düzeltmek için geldikleri büyük şehirde, talep edilen işgücü tanımlarına uymadıkları için istihdam edilmemiş ve dolayısıyla işsiz sınıfına katılmışlardır. Yoksulluk ve açlık tehlikesiyle karşı karşıya olan kişiler kayıtdışı çalışmayı mecburen kabul edip, elverişsiz çalışma şartlarında çalışmak zorunda kalmışlardır. Özellikle merdiven altında üretim yapan insan sağlığını tehdit eden işletmeler hep bu tür işgücünü istihdam etmektedir. Böylece göç eden işsiz kesimin çoğunluğu kayıt dışı sektörde istihdam edilmektedir. İyi niyetlerle hayallerle yapılan ülke içi göçler olumsuz sonuçları beraberinde getirmektedir.

Tablo 15: (2007-2008) Türkiye’de En Çok Göç Alan 5 il

İL	GÖÇEN NÜFUS
İstanbul	374.868
Ankara	156 .760
İzmir	117.067
Antalya	92.031
Bursa	82.964

Kaynak: www.tuik.gov.tr,2009)

Yukarıdaki Tablo 15’de en çok göç alan beş il ve göçen nüfus sıralanmıştır. Tabloda görüldüğü gibi özellikle üç büyük şehre en fazla göç olmuştur. Göç alan illerin kendi nüfusları zaten fazla iken bir de göç yoluyla artmıştır. Böylece zaten işsiz olan nüfusa yenileri eklenmektedir. Bu da kayıt dışı istihdamın artmasına neden olabilmektedir.

3.3.1.3. İşletmelerin Durumu

Türkiye’de firmaların çoğunluğu küçük ölçeklidir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin finansman olanakları oldukça sınırlıdır. Bu nedenle küçük ve orta ölçekli işletmeler ağır mali yükümlülüklerinden kaçarak kendilerine finansman sağlama girişimindedirler.

Büyük işletmelerin yerine getirmesi gereken yasal zorunluluklar artışı için işletmeler daha da küçülme yoluna gitmekte bu da zaten fazla olan küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısını artırmaktadır. İşletmeler küçüldükçe kayıtdışı istihdam artmaktadır.

İşletmelerin ölçek büyüklüğü ile ekonomik faaliyetin kayıtlılığı arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü küçük işletmelerde hemen her şey işletme sahibinin yönetimi ve denetimi altındadır. Bu durum çeşitli nedenlerden kaynaklanabilecek kayıtdışı çalışma tercihinin daha uygun bir ortam hazırlamaktadır. Oysaki büyük işletmelerin böyle bir tercihi uygulamakta bazı sıkıntıları olmaktadır. İşletmelerin kayıt altına alınması her şeyden önce

işletme sahiplerinin kendi güvenceleri içindir. Büyük işletmelerde işletme sahipleri gelir ve giderlerini ancak bir takım belgelere dayanarak izleme imkanına sahipken, küçük işletme sahiplerinin mal ve nakit akımlarını kendilerinin izlemesi daha kolaydır (Aydemir,1994;43).

Küçük şirketler büyük şirketlerle rekabet edebilmek için vergi kaçakçılığına imkan buldukları anda bu fırsatı değerlendirmektedirler. Kayıtdışı ekonomik faaliyetler daha çok şirketleşmemiş girişimler ve küçük işletmeler tarafından gerçekleştirilmektedir (Sarılı,2004;144).

Türkiye İstatistik Kurumu 2002 yılı Hane Halkı İşgücü anketlerine göre sosyal güvenlik açısından kayıtdışı çalışan 11.133.000 kişiden 1,805.000'i 1kişinin çalıştığı işyerinde, 3,136.000 kişi 2 kişinin çalıştığı işyerinde, 2,003.000 kişi 3 kişinin çalıştığı işyerinde, 1,446.000 kişi 4 kişinin çalıştığı işyerinde, 1,862.000 kişi 5-9 kişinin çalıştığı işyerinde çalışmaktadır. Yani kayıt dışı çalışmanın yaklaşık %95'i 1-9 arası çalışanın olduğu küçük işletmelerde yoğunlaşmaktadır (Yereli ve Karadeniz2004:104).

Sonuç olarak Türkiye'deki işletmelerin çoğunun küçük ve orta ölçekli olması mali yükümlülüklerin fazla olması, finansman kaynaklarının sınırlı olması, büyük işletmelerle rekabet gücünü azaltmakta ve denetimden uzak olmaları sonucunda fırsat buldukları anda kayıtdışını tercih etmektedirler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI İSTİHDAMI VE KAYITDIŞI EKONOMİYİ ÖNLEMeye YÖNELİK STRATEJİLER

Kayıtdışı istihdam ve kayıt dışı ekonomiyi önlemeye yönelik alınan tedbirlerin ancak uzun dönemde sonuç vermesi mümkündür.

Kayıtdışı istihdam tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de var olan ve önlenmeye çalışılan bir sorundur. Kararlı ekonomi politikalarıyla kayıtdışı istihdamla mücadele edilirse önlenebilir bir sorundur. Fakat ekonomik krizlerde kayıtdışı istihdamın önüne geçilmesi zordur. Mevcut olan işsizlerin üzerine kriz ortamıyla birlikte yenileri eklendiği takdirde hepsine birden istihdam yaratılması zordur. Bu nedenle kriz dönemlerinde kayıtdışı istihdamın önüne geçmek oldukça güçtür.

Sosyal güvenlik reformunun gerekçelerinden biri olan kayıtdışı istihdamın, kısa dönemde alınacak idari tedbirlerle çözülemeyeceği, işsizlik oranının azaltılması başta olmak üzere istikrarlı bir makroekonomik ortamın yaratılması ile ancak uzun dönemde önemli mesafeler alınacağı belirtilmiştir (www.basbakanlik.gov.tr 2005).

Kayıtdışı çalışmanın önlenmesi için yapılan bu reformun kapsamında yapılan çalışmaların kısa dönemde sorunları bir ölçüde azaltabileceği belirtilmiştir. Beklenti, yaptırım gücü yüksek yasal düzenlemelerle, kurumsal yapının denetim gücünün artırılması, belirli çalışma grupları için kolay ve alternatif ödeme olanaklarının uygulamaya konması ve kurumsal yapıdaki birleşmenin getireceği denetim etkinliği artışı ile merkezi veri tabanının oluşturulmasına bağlı çapraz kontrollerin kayıtdışılığı azaltacağı yönündedir (www.basbakanlik.gov.tr 2005).

Kayıtdışı ekonomi ile mücadelede başarı kazanılması ve kayıtdışılığın azaltılması için kayıtdışı ekonomi ile mücadelenin devlet politikası olarak belirlenmesi bu konuda sürekli bir çalışma grubunun oluşturulması, stratejik eylem planının hazırlanması, kurumlar arası işbirliği ve eşgüdüm sağlanması ve etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulması

gerekmektedir (www.muhasabe.net 2009).

4.1. Denetimin Etkinleştirilmesi

Kayıtdışı istihdam ile mücadelede yaptırımın artırılması önem taşımaktadır.

Yaptırımın uygulanabilmesi için ise bu alandaki denetimin etkin yapılması gerekmektedir.

Sosyal Güvenlik Kurumunun 2007 yılı faaliyet raporunda yer alan, sınırlı sayıda yapılabilen denetimle ilgili sonuçlar, kayıtdışı ile ilgili önemli sonuçları ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, Sosyal Güvenlik Kurumunun kayıtdışı istihdamla ilgili daha etkin çalışması için kurumsal kapasitesinin artırılması sağlanmalıdır (Kumlu,2009:11).

Sosyal güvenlik sistemi ile ilgili yeni düzenlemelerin, kayıtdışı çalışanların kayıt altına alınmasını sağlayacak yeterlilikte olması sağlanmalıdır. Bunun sonucu olarak haksız rekabet ortadan kalkacak ve sosyal devletin gerekleri yerine gelmiş olacaktır.

Belirli bir olaydan çok tüm sistemin denetlenmesine yönelik mekanizmanın geliştirilmesi kayıtdışı istihdamla mücadele de önemli bir adım olacaktır. Bunun için başta sigorta müfettişleri olmak üzere tüm denetim elemanlarının işyeri ve sigortalılar ile ilgili verilere ulaşmasını sağlayacak ve tek işyeri ve tek vatandaşlık numarasıyla takibin yapılabileceği veri tabanları oluşturulmalı ve var olan farklı kamu kurumlarındaki veri tabanları birleştirilmelidir (Yereli ve Karadeniz:2004,225).

Sosyal güvenlik sisteminde yer alan yeşil kart, isteğe bağlı sigortalılık ve işsizlik sigortasının suiistimal edilerek kullanılması kayıtdışı istihdamın boyutlarını artırıcı etki yapmıştır. Bu nedenle bu uygulamalar tekrar gözden geçirilerek aksayan yönleri dikkate alınmalı sonra uygulamaya konulmalıdır.

Böylece kişilerin kayıtdışı çalışarak işsizlik aylığından yararlanması, ölüm ve emekli aylığı alanların kayıt dışı çalışması, isteğe bağlı sigortalılığın haksız yere kullanılması ve suiistimal edilmesinin önlenmesi gerekmektedir.

Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki eşgüdümün sağlanması kayıtdışı istihdamından kaynaklanan vergi kayıp ve kazançlarının azaltılmasında bir tedbir olarak önemlidir. Böylelikle sosyal güvenlik kurumları verileriyle diğer kayıtdışı ile ilgili birimlerin

verileri karşılaştırılarak çapraz denetime tabi tutulabilecektir

4.2. Kişilerin Bilgi ve Bilinçlendirilmesi

Kayıtdışı kalmanın kişilere hangi sonuçlar doğurduğu, devlet ve kişiler arasında ne gibi adaletsizliğe yol açtığı, hak ve yükümlülükler açısından nelerin kaybedildiği anlatılmalıdır.

Sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri açısından kayıtdışılığın önemi ve doğurduğu sonuçların kişilere seminerler düzenleyerek, toplantılar yapılarak anlatılmalıdır. Bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyalarının özellikle kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu bölge ve sektörlerde yapılmalıdır.

Kayıtdışı çalışmada kişilerin bilgi ve bilinçlendirilmesi yapılırken onlara güven de sağlanmalıdır. Kamuya olan güvenin sağlanması bilgilerin uygulamaya konulmasını kolaylaştırır. Sosyal güvenlik hizmetlerinin artırılması ve sunumunun iyileştirilmesi kayıtlı çalışmaya teşvik edecektir. Özellikle sağlık hizmetlerinin artırılması kayıtlı çalışmanın kısa vadeli faydaları arasında yer alır ve kayıtlı çalışmayı teşvik eder.

Kişilerin bilgi ve bilinçlendirilmesi ile ilgili kayıt içi çalıştıran işyerlerinin teşviki özendirilmelidir. İşyerlerinin çalıştırdıkları işçilere karşı hak ve yükümlülüklerini yerine getirdiğine dair “Sosyal Sorumluluk Standardı Belgesi “ teşvik edilmelidir.Halkın üretilen ürünün standartlara uygun olduğunu belirten (TSE) işareti gibi, işyerinde sosyal sorumluluğun yerine getirildiğini belirten (SSS)işaretinin kullanılması ve toplumda bu ürünlerin kullanılması yönünde bilinçlendirilmelidir (www.cs.gb.gov.tr 2009).

Ayrıca toplumda kayıt içi faaliyetlerin faydaları ile ilgili kişiler bilgilendirilirken, Kayıtlı çalışma durumunda sağlayacakları faydalar belge broşürler dağıtılarak anlatılmalıdır. Okullarda çocuklar bu konuda eğitilmelidir. Temelden yapılan eğitim toplumun tüm kesimine bir şekilde ulaştığı zaman istenilen sonucun alınması daha kolay olacaktır.

4.3. Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele

Kayıtdışı istihdamın nedenleri arasında yer alan işsizlik ve buna bağlı olarak gelişen yoksulluk önleildiğinde kayıt dışı istihdamın azalacağı bir gerçektir.

Türkiye İstatistik Kurumunun 2007 yılında yaptığı anketlere göre Türkiye fertlerinin yaklaşık % 0,54 'ü sadece gıda harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktır (www.tuik.gov.tr 2009).

2006 yılında yoksul fert oranı %17,41 iken 2007 yılında %18,5'e yükselmiştir.

Kırsal kesimde yaşayanlarda 2006 yılında %31,98 olan yoksulluk oranı,2007 yılında %32,8'e yükselmiştir.Kentsel yerlerde yoksulluk oranı %9,31'den %10,61'e yükselmiştir (www.tuik.gov.tr 2009).

Yoksullukla mücadelede sosyal güvenlik programlarının artırılması ve gerçekten ihtiyacı olan kişilerin araştırılması gerekir. Tabi bundan daha önemli olan kişilere uygun iş ortamları sağlanarak durumlarının iyileştirilmesi sağlanabilir. Bunun için öncelikle kayıtdışı çalışan kesimin eğitim düzeyinin düşük olmasından hareketle, bu kesimin eğitiminin sağlanması kayıtdışılığı azaltacaktır.

4.4. Sosyal Güvenlik Reformu

Sosyal Güvenlik Reformu 20.05.2007 tarih ve 26173 sayılı resmi gazetede yayınlanan 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile 16.06.2007 tarih 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile gerçekleşmiştir (www.tuhiş.org.tr 2009).

Sosyal Güvenlik Reformu kapsamında hazırlanan Sosyal Yardımlar ve Primsiz Ödemeler Kanun tasarısında ise çalışmalar devam etmektedir. Uzunca bir süredir hazırlıkları sürdürülen sosyal güvenlik reformunun temel amacı adil, kolay erişilebilir, yoksulluğa karşı daha etkin koruma sağlayan, mali açıdan sürdürülebilir bir sosyal güvenlik sistemine ulaşabilmektir. Sosyal Güvenlik reformu ile nüfusun tümüne, hakkaniyete uygun, eşit ve kaliteli sağlık hizmeti sunumunun finanse edildiği genel sağlık sigortasının ve sağlık dışındaki kısa ve uzun vadeli sigorta kollarının yer aldığı tek bir emeklilik sigortası rejiminin

kurulması; halen dağınık bir halde yürütülen primsiz ödemeler ve sosyal yardımlar sisteminin toplulaştırılarak nesnel yararlanma ölçütlerine dayalı, tüm muhtaç kesimlerin erişebileceği bir sistemin oluşturulması ve son olarak yukarıda anılan üç temel işleve ilişkin hizmetlerin çağdaş, etkin ve kişilerin günlük hayatlarını kolaylaştıracak şekilde sunulmasına olanak sağlayacak yeni bir kurumsal yapının kurulması amaçlanmaktadır (www.mfa.gov.tr, 2009).

Sosyal güvenlik reformunun gerekçelerinden biri olarak belirtilen kayıtdışı istihdamın, kısa dönemde alınacak idari tedbirlerle çözülemeyeceği, işsizlik oranının azaltılması başta olmak üzere istikrarlı bir makro ekonomik ortamın yaratılmasıyla ancak uzun dönemde önemli mesafeler alınacağı belirtilmiştir. Kayıt dışı çalışmanın önlenmesine yönelik düzenlemeler esas olarak 5510 sayılı Kanunda yer almış, 5502 sayılı kanunda ise Kurumun denetim yetkisini genişleten ve etkinliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz (Alper,2009;23);

Kendi adına bağımsız çalışan sigortalının, sigortalılık ilişkilerinin başlangıcını bildirmesi yükümlülüğünün, başta vergi daireleri olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına verilmesi, ayrıca sigortalı ve işyeri bildiriminde e-sigorta uygulamasının hayata geçirilmesi, vatandaşlık numarasının aynı zamanda sosyal güvenlik sicil numarası olarak kabul edilmesi dolayısıyla çapraz kontrollerinin kolaylaşmasıdır. Başka bir uygulamada 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyerlerinin ücret, prim ve ikramiye gibi ödemelerini bankalar aracılığıyla yapılmasının zorunlu hale getirilmesidir.

5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununun 17.maddesinde Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı kurulmuştur. Rehberlik ve Teftiş Kurumu Başkanlığı, Kurum Başkanı adına kanunun bu maddesinde sayılan görevini müfettişler vasıtasıyla yerine getirmektedir. Sosyal Güvenlik Reformuyla yaklaşık sayısı 550 olan Sosyal Güvenlik Kurumu müfettişleri bu konudaki denetime etkin kılınmıştır. (Süngü,2009:127) Gene aynı kanunun 31.maddesinde Sosyal Güvenlik il müdürlükleri bünyesinde sosyal güvenlik kontrol memurları çalıştırılmasına karar verilmiştir. Kontrol memurları, sigortalıların ve sigortalı olması gerekenlerin kuruma bildirilip bildirilmediğini tespit etmekle görevlendirilmiştir (Süngü,2009:128).

Rehberlik ve Teftiş Başkanı Mustafa Apaydın'a göre, kurumlar arası işbirliği,

kayıtdışı istihdamı azaltmasında denetimden daha etkilidir. Çok farklı nedenleri olan toplumsal sorunun sadece müfettişlerle çözülmesi zordur.

Kayıtdışı ekonomi ve kayıtdışı istihdamın önlenmesine yönelik stratejiler öncelikle bu durum ortaya çıkmamasını sağlamalıdır. Doğal olarak her kurumun başına bir müfettiş ve kontrol memuru, her vatandaşın başına bir polis koymakla kayıt dışılığın önüne geçilmesi beklenemez ki bu mümkün de değildir.

4.5. Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008–2010)

Kayıtdışı ekonomiyle mücadele için Gelir İdaresi Başkanlığının sorumluluğunda, "Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010" hazırlanmıştır. Söz konusu plan, 2009/3 sayılı Başbakanlık genelgesi olarak 5/2/2009 tarih ve 27132 sayılı resmi gazetede yayınlanmıştır (Sosyal Güvenlik Dergisi, 2009:17).

Ekonomide rekabet gücünün artırılması ve kamu finansmanının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ancak kayıtdışılığın azaltılması ile mümkün olduğu vurgulanan genelgede "Güçlü bir toplumsal ve siyasi iradeyle tüm kesimlerin katıldığı kapsamlı bir mücadele stratejisi oluşturulması, kayıtdışı ekonominin zararlarına ilişkin olarak toplumun bilinçlendirilmesi, kayıt altına girmenin teşvik edilmesi, kuruluşlar arası veri paylaşımının güçlenmesi "(www.rega.basbakanlik.gov.tr, 2009) amaçlanmıştır.

Sorumlu kuruluşun Gelir İdaresi Başkanlığı olarak belirlendiği söz konusu tedbirde; işbirliği yapılan kurumlar, Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Hazine Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Tütün, Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkiler Piyasası Düzenleme Kurumu ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumudur.

4.5.1. Eylem Planının Amaçları

4.5.1.1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirme

“Çalışma hayatıyla ilgili olumsuz sonuçlar büyük ölçüde kayıtdışı istihdamdan kaynaklanmaktadır. Kayıtdışı istihdam büyük boyutta olmasıyla birlikte çalışan nüfus sosyal güvenlik şemsiyesi altında kapsanamamakta, yeterli prim toplanamamakta, sosyal güvenlik kuruluşları da, başta finansman olmak üzere çeşitli zorluklarla karşılaşmakta ve kendilerinden beklenen hizmetleri yerine getirememektedir. Çeşitli gerekçelerle kayıtdışı durumunda olanlar, sosyal güvenlik kapsamı dışında olma, çalıştıkları işyerinin ruhsatsız olması gibi nedenlerle, sağlıksız ortamlarda, işyeri ve iş güvenliği olmadan, pazarlık gücünden yoksun ve korumasız, istismara açık ve sigortasız olarak çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu da iş hayatında sağlıksız bir ortamın oluşmasına ve çalışma ilişkilerinin ve işgücü piyasasının işleyişinin bozulmasına yol açmaktadır. Bu nedenle kayıt dışı istihdamın uzun dönemde yaratacağı sosyal ve ekonomik olumsuzlukla konusunda kamuoyu bilinçlendirilecektir (www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr, 2009).

4.5.1.2. Denetimin Kapasitesini Güçlendirmek ve Yaptırımların Caydırıcılığını Artırmak

Kişileri kayıtdışı istihdamdan uzaklaştırıp kayıtlı olmaya sevk etmeye çalışan eylem planında denetimin daha etkin hale getirilmesiyle kişiler kontrol edilebilecektir.

Denetim sonucunda uygulanacak cezaların caydırıcılığı artırıcı özellik taşıması ile kayıp ve kaçaklar en aza indirilebilecektir. Böylece vergi verenle vermeyenler arasındaki rekabet eşitsizliği de ortadan kalkacaktır.

Denetimlerin cezadan çok bilgilendirici düzeyde olması amaçlanmıştır. Böylece kişiler konuyla ilgili olarak bilgilendikleri için kayıtdışı olma eğilimleri azalacaktır.

4.5.1.3. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatı Sağlamak

Özellikle ekonomik ve sosyal açıdan olumsuz sonuçları olan kayıtdışı ekonominin kayda alınabilmesi için toplumun tüm kesiminin ve birimlerinin çaba harcaması gerekmektedir.

Kayıtdışı ekonominin ülkemizin ekonomik yapısını bozduğu, ekonominin daha verimli bir nitelik kazanmasını engellediğinin vurgulanması bu eylem planının başta gelen amacıdır. Bu yönde çalışmalar sonucunda, ödediği vergilerin daha iyi kullanıldığını gören bireyler arasında vergi verme kültürü gelişecek, kayıtdışı ile mücadelede toplumsal destek sağlanmış olacaktır. Kayıtdışılığın önlenmesine yönelik kampanyaların kamu ve özel sektör desteğiyle yürütülmesi sağlanarak kampanyaların etkinliği sağlanması amaç edinilmiştir (www.gib.gov.tr, 2009).

4.6. Çocuk İşçiliğini Kaldırmaya Yönelik Projeler

Kayıtdışı istihdamın bir boyutunu oluşturan çalışan çocuklar önemli bir sorundur. Türkiye köy toplumundan sanayi toplumuna geçerken köyden kente göçü yaşamıştır. Bir yandan da nüfus artış hızının yüksek olması, bütçeden eğitime yeterince pay ayırlamaması çocukların istihdam edilmesine neden olmuştur. Son yıllarda bunun önüne geçmek için çalışmalar sürdürülmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Genel Müdürlüğü, Çalışan Çocuklar Bölümü, AB fonlarından, Uluslararası Kuruluşların kaynaklarından yararlanarak ve çeşitli ülkelerle işbirliği içerisinde çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak projeler üretilmiştir (www.csgb.gov.tr 2009).

Projeler ile, çocukların kötü koşullarda çalışmasının önlenmesi, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin sunulması ve ailelere mesleki eğitim verilerek iş bulma veya kendi işlerini kurma imkanlarının sağlanması hedeflenmiştir.

Çankırı, Kastamonu, Sinop, Ordu, Erzurum, Van ve Elazığ'da yürütülen "Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Projesi" Kasım 2005-Kasım 2007 dönemlerini kapsamaktadır. Proje kapsamında bu illerde araştırma yapılmıştır.

Bu araştırma ile, işgücünde yer alan 6-17 yaş grubundaki çocukların çalışma hayatı, eğitim, sağlık sorunları, çocuk işçiliğinin sebep ve sonuçları, sosyo-ekonomik, psiko-sosyal ve eğitimsel karakteristiklerine ilişkin bilgiler derlenmiştir.

İlgili kesimlerde duyarlılık yaratma, sahiplenme ve sosyal diyalogun geliştirilmesi amacıyla il seminerleri düzenlenmiş, yerel ve ulusal medyada konu yer almış, çeşitli dokümanlar (takvim, broşür, afiş, görsel CD, vb) hazırlanarak ilgili tüm taraflara dağıtımı gerçekleştirilmiştir.

Çocuk işçiliğini önlemeye yönelik olarak uygulamaya konulan bir diğer projede “Tarladan Okula Projesi”(2004-2008)’dir (www.csgeb.gov.tr 2009).

Uygulamaya konulan proje ile; mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan veya çalışma riski taşıyan 10.000 çocuğun çalışma hayatından alınarak uygun eğitim programlarına yönlendirilmesi, ailelerin istihdam imkanları ile sosyal yardım ve hizmetlere erişimlerinin artırılması, toplumda duyarlılık yaratma ve sahiplenmenin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Proje Ankara, Şanlıurfa, Gaziantep, Elazığ, Ağrı, Mardin illerinde yürütülmüştür

Bu projeler ile kayıt dışı istihdamda önemli bir yere sahip olan kayıt dışı çalışan çocuklar eğitime sevk edilmiş ve böylece kısmen de olsa kayıt dışı istihdam azaltılmaya çalışılmıştır.

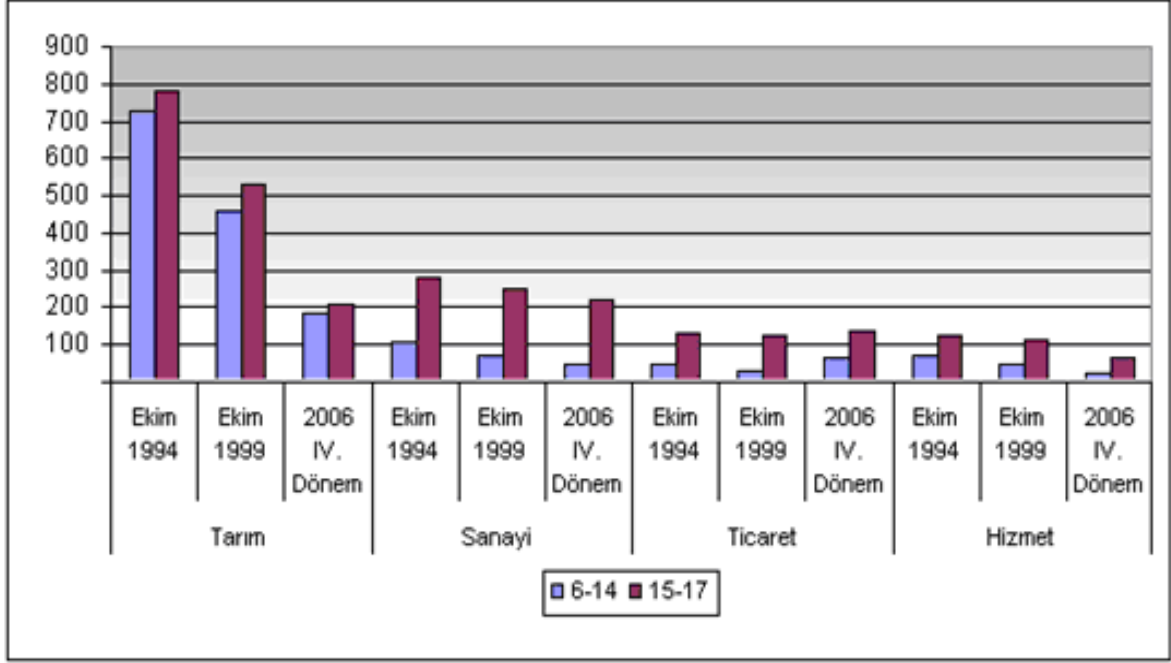
Tablo 16: Çocuk İşgücü Temel Göstergeleri,(Bin kişi)

	Ekim 1994	Ekim 1999	2006 Ekim- Kasım - Aralık
Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus	59.736	65.422	72.957
0-5 Yaş Grubundaki Nüfus	8.469	7.930	8.479
6-17 Yaş Grubundaki Nüfus	14.968	15.821	16.264
İstihdam(6 ve Daha Yukarı Yaş)	20.984	22.124	22.963
İstihdam (6-17 Yaş)	2.269	1.630	958
İstihdam Oranı (6-17 Yaş)	15,2	10,3	5,9
Kent	611	478	457
Kır	1.659	1.151	502
Erkek	1.372	955	632
Kadın	898	675	326
Tarım	1.510	990	392
Tarım-Dışı	759	640	566
Ücretli veya Yevmiyeli	648	617	513
Kendi Hesabına Veya İşveren	52	28	26
Ücretsiz Aile İşçisi	1.570	985	420

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu , Çocuk işgücü araştırması 2006

Türkiye İstatistik Kurumunun 2006 yılında yaptığı araştırmaya göre 6–17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 958 bindir. Tabloya bakıldığında daha önceki yıllara göre bir azalma görülmektedir. Ekim 1994’de aynı yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 2269’dur.Bu olumlu azalmada yukarıda belirtilen projeler kapsamında halkın bilinçlendirilmesinin önemli bir payı vardır.

Grafik 1: Sektörlere Göre Çalışan Çocuklar

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Yukarıdaki grafikte sektörlere göre çalışan çocuklar yıllar itibariyle izlenmektedir. Burada da en fazla azalma tarım sektöründe görülmektedir.

Projelerde daha çok tarım sektörünün yaygın olduğu kırsal kesimlerin pilot bölge seçilmesidir.

4.7. Kayıtdışı İstihdamı Önleme Projesi (KADİM 2006)

Proje Türkiye’de kayıtdışı istihdama ve yabancı kaçak istihdamına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı istihdama geçişe katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Proje denetimin etkin caydırıcı olarak uygulanması, bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri, mevzuat ve değişikliklerin yapılmasını ve bürokratik engellerin kaldırılması başlıkları altında dört ana faaliyetten oluşmaktadır. Bu faaliyetler ile kayıtdışı çalışanların kayıt altına alınmasını ve yabancı kaçak işçiliğin en az seviyeye indirilmesi hedeflenmektedir (www.rega.basbakanlik.gov.tr 2009).

Dünyada ve özellikle belge düzeninin ve kontrol mekanizmasının yeterince gelişmemiş olduğu ülkelerde, kayıtdışı ekonominin toplam ekonomi içerisinde büyük bir yer işgal ettiği bilinmektedir. Genel ekonomik dengeler, işsizlik ve toplumsal duyarlılıklar, yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının ve kayıtdışı istihdamın önlenmesi amacıyla planlı, koordineli etkin ve sürekli her kesimin katıldığı çalışmaları zorunlu kılmaktadır. Ülkemizde kayıtdışı istidamla mücadele için öncelikle mükellefleri kayıt dışına iten nedenlerin iyi belirlenmesi, bu amaçla toplumsal uzlaşma ve hareket birlikteliği sağlanması ve buna uygun politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede il düzeyinde kayıtdışı istihdamın önlenmesine yönelik çalışmaların valilerin sorumluluğu altında ilgili kamu kuruluşların katkı ve katılımlarıyla yürütülmesi öngörülmüştür (www.alomaliye.com 2009).

Bir çok çalışma, bürokratik işlemlerin fazla olduğu ülkelerde kayıtdışı ekonominin de yüksek olduğunu göstermiştir. 2003-2004 yıllarında yapılan düzenlemelerle bazı bürokratik işlemler azaltılmıştır. Şirket kuruluşlarında vergi dairesine, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bölge müdürlüklerine ve SSK Sigorta müdürlüklerine yapılan çok sayıda belge, istenilen işlemlerin tek bir belge ile ticaret sicil memurluklarına yapılması sağlanmıştır. SSK'ya bildirilen işçi sayısı ile Maliye Bakanlığına bildirilen işçi sayısı arasında büyük bir fark olması, meslek odalarına kayıtlı olan kişilerden birçoğunun SSK 'da tescilli işyerlerinin olmaması ve mükerrer sağlık hizmetlerinden yararlanma gibi durumlar koordinasyon eksikliğinden kaynaklanmaktadır (www.rega.basbakanlik.gov.tr 2009).

4.7.1. Projenin Hedefleri

Kısa vadede hedef yabancı kaçak işçi istihdamını önlemektir. Yabancı kaçak işçi istihdamının önlenmesi ile birlikte bunlardan boşalan pozisyonlar yerli emek ile doldurulacaktır. Böylece işsiz olan kişilere yeni istihdam olanakları yaratılmış olacaktır. Yabancı kaçak işçi çalıştırılmasının engellenmesi ile birlikte, bu kişilerin yoğunlukla istihdam edildiği sanayi, madencilik, turizm, inşaat gibi sektörlerde yarattığı haksız rekabet ortadan kalkacaktır (www.rega.basbakanlik.gov.tr 2009).

Yapılan çalışmaların ortak amacı kayıt dışı faaliyetleri azaltmak ve bu yönde ilgili kişi ve kuruluşların bilinçlendirmektir. Bu nedenle konuyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği halinde olması sonuç alınması bakımından faydalı olacaktır.

Proje kapsamında, yabancı kaçak işçilikle mücadele için tedbirler alınması, taşra da eğitim faaliyetlerinin yapılması, "Alo kaçak işçi ihbar hattı" kurulması amaçlanmıştır (www.calisma.gov.tr,2009 2009).

Ülkemiz de kayıt dışı istihdamın bir çok nedenleri olduğu ve bu nedenlerin ortadan kaldırılıp kayıt dışı istihdamın önlenmesinin tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, ayrıca vatandaşların birliğiyle sağlanabileceği bir gerçektir. Her şeyin başı eğitim olduğu gibi kayıt dışı istihdamın önlenmesinin yolu da eğitimden geçmektedir. Kişilere sosyal güvenlik bilincinin tam olarak yerleştirilmesi ve sosyal güvenliğin bir hak olduğunun anlatılması yapılan projelerin, reformların etkisini artıracaktır.

4.8. Kayıtlı İstihdamın Teşviki

Kayıtdışı istihdamı önlemeye yönelik çalışmaların bir başka boyutu da kayıtlı olmanın teşvik edilmesidir. Bu yönde Sosyal Güvenlik Kurumunun kayıt dışı ile mücadelede "Kayıtlı İstihdamın Teşviki Operasyonu" yönünde çalışmaları başlamıştır (Oymak ve Yılmaz, 2009 :36).

Bu program ile yerel bazda kayıtlı istihdamı teşvik etmek için etkili yollar bulmaya ve uygulamaya yönelik faaliyetlerle kayıtlı istihdamın artırılmasını ve kayıtdışı istihdamın azaltılmasını teşvik etmek amacıyla kayıt altına alma sürecini kolaylaştırmak amaçlanmaktadır. Bu nedenle tüm işyerleri, sektörler, işçilere yönelik doğrudan ve dolaylı faaliyetlerin yürütülmesi sağlanacaktır (Kara,2009).

Kayıtdışını kayıt içine almanın iki temel esası vardır. Kayıtlı sektörün büyümesini teşvik etmek ve kayıtsız alanı ve sektörleri daraltmaya yönelik çalışmaları artırmaktır. İlk önce işgücü piyasasını düzenleyen mevzuatın düzenlenmesi, esnek çalışma biçimlerine imkan tanınacak düzenlemeler yapılması, kayıtlı firmaların teşvikler ve diğer kamu hizmetlerinden yararlanmasına imkan tanınması, işçi ve girişimcilerin kayıtlı ekonominin faydaları hakkında bilgilendirilmesi yapılmalıdır. Daha sonra ise, telefon ihbar hatlarının kullanımının

yaygınlaştırılması, kayıtdışı firmaların teşvik ve kamu hizmetlerinden mahrum bırakılması,kayıtlı firmalar ile kayıt dışı firmalar arasındaki ticaretin engellenmesi gibi çalışmalar kayıtlı sektöre geçmeyi artıracaktır (Sosyal Güvenlik Dergisi,2009:36).

Kayıtdışı sektörden kayıtlı sektöre geçiş için yapılan çalışmalar, diğer çalışmalardan farklı olarak var olan kayıtdışı istihdamla mücadele etmek yerine kayıtlı istihdamı destekleyecek önlemler alma yönündedir. Kayıtlı istihdamın teşviki konusunda seçilecek yöreler, kayıtdışı istihdamın yoğun olduğu doğu ve güneydoğu anadolu bölgeleri olarak seçilmiştir.

SONUÇ

Kayıtdışı ekonomik faaliyetler ülkelerin gündeminde 1970'li yıllardan sonra yer almaya başlamış ve bir sorun olarak günümüze kadar gelmiştir. Ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınması hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin sorunudur.

Günümüzde ülkelerin en önemli sorunlarından birisi olan kayıtdışılık, nedenleri sonuçları ve işleyişiyle oldukça karmaşık bir olgudur. Son dönemlerde küresel rekabetin artması ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile kayıtdışı ekonomi tetiklenmekte ve buna bağlı olarak kayıtdışı istihdam artmaktadır.

Kayıtdışılık kısaca her türlü ekonomik faaliyetin ilgili kamu kurum ve kuruluşuna bildirilmemesi şeklinde tanımlanabilir. Kayıtdışı ekonominin çalışma hayatına yansımaları kayıtdışı istihdam şeklinde olmaktadır.

Türkiye'de kayıtdışı istihdam 1980'li yıllardan sonra özel sektörün ekonomi üzerinde etkinliğinin artması ile ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir.

Kayıt dışı istihdamla mücadele edebilmek için önce var oluş nedenlerinin araştırılması gerekir. Sorunun önlenmesinin başlangıcı var oluş nedeninin bilinmesidir.

Kayıtdışı istihdamın nedenleri ve öncelik sıralaması değişiklik gösterse de; mali ve ekonomik nedenler, sosyal nedenler, kamudan kaynaklanan nedenler ve sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanan nedenler olarak sınıflandırabiliriz. Mali ve ekonomik nedenler ise gelişmekte olan ülkelerin başta gelen sorunları olan işsizlik ve enflasyon, gelir dağılımındaki adaletsizlik ve işletmelerin rekabet gücünün düşüklüğüdür. Sosyal nedenlerin başında hızlı nüfus artışıyla birlikte oluşan çarpık kentleşme, çalışma hayatındaki değişim, eğitim ve bilgi eksikliği gelmektedir. Kamudan kaynaklanan nedenleri ise, kamu kuruluşları arasındaki uyumsuzluk ve vatandaşların kamuya olan güvensizliği olarak sayabiliriz.

Kayıtdışı istihdamın nasıl önlenebileceği konusunda araştırmalar yapan hükümetlerin bunun sadece denetimle çözülemeyeceği konusunda fikir birliğine varması başka çözüm yollarını doğurmuştur. Kayıtdışı olarak çalışmanın yoğun olduğu kadın, çocuk ve yabancı kaçak işçilerle ilgili özel projeler düzenlenerek sonuç alınmaya çalışılmıştır.

Özellikle kadın ve çocuk işçiliği kayıtdışı istihdamın önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Çünkü kayıtdışı çalışan kadın ve çocuk işçiliğinde emeğin çift taraflı sömürsü ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kişilerin kayıtdışı çalışmayı seçtikleri taktirde kendilerine ve ülke ekonomilerine verecekleri zarar kişilere bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyaları ile anlatılmalıdır. Ekonomik, sosyal ve eğitim gibi mücadele araçları, bilinçlendirme kampanyaları için kullanılmalıdır. Böylelikle sorun daha iyi kavranmış olacak ve çözümü kolaylaşacaktır.

Hükümetin KADİM projesi başta olmak üzere birçok proje ile çözüm araması önemli bir avantajdır. Yapılması gereken kayıt dışı çalışma ile mücadele de yeni ve etkili tedbirler almaya devam etmektir. Sosyal güvenlik reformu kapsamında yapılan kayıt dışı çalışmayı önlemeye yönelik düzenlemeler, kayıt dışı ile mücadelenin etkinliğini artırmıştır. Ancak bu projelerin kriz dönemlerine denk gelmesi başarıyı güçleştirmiştir. Yapılması gereken krize rağmen orta ve uzun vadede kayıtdışı çalışmayı azaltacak tedbirler almaya devam etmektir.

Ülkemizde kayıt dışı istihdamın azaltılması çalışmalarından başarıya ulaşma bilmesinin, istenilen sonucun alınabilmesinin ekonomik yapıyı iyileştireceği, kişilerin yaşam standartlarını yükselteceği, ülkede düzen ve refahın artacağı bir gerçektir. Bu nedenle kayıt dışı istihdamı azaltma çalışmalarının konunun önemine varılarak, eğitim ve denetim yollarıyla tüm kurum ve kuruluşlar ve vatandaşların işbirliğiyle sürdürülmesi başarı yollarını açacaktır. Sonuç her kesimin menfaatine olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıklan,M. (2004, Temmuz -Ağustos). *Kara ekonomi*. Maliye Dergisi
- Ağbal, N. (2000, Mayıs). Vergi Kaçakçılığı Suçları ve Kara Para İlişkisi 1. *Yaklaşım Dergisi, Sayı, 89, 38-52.*
- Akalın, G. (1996, Haziran). Kayıt Dışı Ekonomi ve Yasa Tasarısı (I), Vergi Dünyası Dergisi,
- Akbulak, Y. ve Tahtakılıç, A.K. (2003, Mart). Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Düşünceler, *Banka-Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi 17-41*
- Algan,N. (2004, Ağustos). Türkiye Kayıt Dışı Sektör. *İşveren Dergisi.*
- Alper,Y. (2004). Kayıt dışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Reformunun Başarısı. *Sosyal Güvenlik Dergisi s 20-24*
- Altuğ,O. (1993). *Kayıtdışı Ekonomi*. İstanbul, 15
- Aydemir, Ş.(1994, Kasım). KOBİ'ler ve Kayıt Dışı Ekonomi, Türkiye Orta Ölçekli İşletmeler, *Serbest Meslek Mensupları Vakfı Dergisi. TOSYÖV, Ankara, 24-80*
- Avder, E. (2007). *Kayıt dışı Ekonomi ve Etkileri, 15*
- Aykın, H. (2007). *Aklama suçu öncül suç ilişkisi, 25*
- Bakkal, U. (2004). *Kayıt Dışı Ekonomi*.Derin Yayınları ,85-120
- Bulut, F. (1998, Ekim). 4369 Sayılı Kanunla Kayıt Dışı İstihdamın Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler. *Vergi Dünyası Dergisi. Alfa Basım Yayım, İstanbul Sayı, 206,44.*
- Burca, N. (2001, Ocak). Kara Para ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavranılan ile Kara Para Aklama Suçu, *Mali Kılavuz Dergisi, Sayı: 19, 123.*
- Çetintaş,H ve Vergil,H. (2003). *Türkiye'de Kayıt dışı Ekonominin Vergilendirilmesi. s.158*

- Çiloğlu, İ. (1998). Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi ve Kamu Bütçesine Etkisi. *Hazine Dergisi* s,1,72-74
- Çolak, M. (2001, Temmuz). Kayıt Dışı Ekonominin Vergisel Görüntüsünün İrdelenmesi, *Yaklaşım Dergisi*, s,103,195-198
- Demir, S. Yıldız, M. Benli, D. (2009). Kayıt Dışı İstihdam. *Sosyal Güvenlik Dergisi* s,10-12
- Demirci,İ. www.mfa.gov.tr. Dışişleri Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Reformu. s 1
- Doğrusöz, B. (2004, Ağustos). *Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Açısından Vergi Hukuku Özel Hukuk İlişkilerine Bakış*. Türkiye'de Vergi Kayıp ve Kaçakları, Önlenmesi Yolları, 19. Maliye Sempozyumu,
- Dura, C. (1997, Ocak-Nisan). Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri, *Maliye Dergisi*. s, 124, 3-12
- Derdiyok, T. (1993, Mayıs). Türkiye'nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini, *İktisat Dergisi*, s, 14,54
- Ekiz, A.S. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye'de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*. Dokuz Eylül Ün. İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, s44-50
- Ekin,N. (1995). *Kayıtdışı Ekonomi Enformel İstihdam*,İstanbul: İTO Yayını.13
- Erimez, M.R. (1997 Nisan). Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme, *Vergi Dünyası Dergisi*
- Gülay,Y. *Refah Ekonomisi ve Gelirin Yeniden Dağılımı*. Marmara Üniversitesi. İİBF. Dergisi, 277
- Günday, D. *Vergi Kaynağı Olarak Kayıt Dışı Ekonomi*.65
- Güner, S. (2003). *Organize Suç Örgütleri Kara Para ve Aklanması*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Güzel, A. (2009, Ekim). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform. www.kristalis.org.tr.
- İkiz, A.S. (2000). “*Kayıtdışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*” İzmir
- Kadim. (2009, 2 Ağustos). www.evbim.gov.tr.
- Kara, Y. (2009). İstihdamın Yenilikçi Önlemlerle Desteklenmesi Hibe Programı www.evbim.gov.tr
- Karadeniz, Y. (2002). *Kayıtdışı İstihdam* 63-130
- Karayılmazlar, E, ve Kalça, A. (1998). Kayıtdışı İstihdam. *Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*. Ankara. 8- 20
- Kaya, H.G. (1998, Nisan). Kara Para Kavramı Ve Kayıt Dışı Ekonomi İle İlişkisi, *Vergi Sorunları Dergisi*
- Kayıtdışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı 2008–2010. (2009, 5 Şubat). T.C. Resmi Gazete, 27132.
- Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu.(2006). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (2001–2005).
- Kıldış, Y.(2000, Eylül). Kayıtdışı Ekonomi ve Etkileri (1) *Vergi Sorunları Dergisi*,
- Kılıçdaroğlu, K. (2000, Ağustos). Saklı Ekonominin Boyutları ve Daraltma Önlemleri. *Vergi Dünyası Dergisi*. Sayı, 228, 4.
- Kırkulak, B. (1999). Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi. *Vergi Sorunları Dergisi*. s, 132,153-165
- Okur, M. (26.09.2001). *Kara Para*, Milliyet
- Önder,İ. (2001). Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi. 23-24.

- Özsoylu, A.F. (1996). “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi” Bağlam Yayınları. İstanbul, 91-93
- Sarılı, M.A. (2002). Türkiye’ de Kayıtdışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gerekli Tedbirler, *Bankacılar Dergisi*. s, 41,135.
- Sarısoy, S.A. (2003, Haziran). Kayıtdışı Ekonominin Kavranması Kapsamında Sistem Değişikliği Önerileri. *Vergi Dünyası Dergisi*. Sayı, 262, 134.
- Savaşan, F. (2004). *Türkiye’de Kayıtdışı Ekonomi ve Vergi Kayıp Tahminleri*. 56-57
- Savaşan, F. (2005). *Türkiyede Kayıtdışılık*. Ekonomistler Bülteni. s, 52,28-34
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2001). *Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara, Yayın No,2597
- Sosyal Güvenlik Reformu. www.alo.maliye.com
- Süngü, Y. (2003). Kayıtdışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Raporunda Yapılan Yasal Düzenlemeler. *Tuhiş İş Hukuku ve İktisat Dergisi* s,2,127-130
- Şen,G. (2008). *AB ve Türkiye’ De Kayıtdışı İstihdam Ve Etkileri*, Gazi Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Şimşek,A. (1994). Kayıtdışı Ekonominin Vergilendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi*. sayı,174
- Tandırıcıoğlu, A.Ş. (2002). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi*, D.P.T. Yayın no:2661, w.w.w.bilgininadresi.net
- T.C.Başbakanlık Sosyal Güvenlik Reformu ve Çözüm Önerileri. (Nisan 2005). *Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma*. Ankara s.55-58
- Tuna, Z. (2009, 9 Eylül). www.muhasabe.net
- Türkay, İ. (2009, Haziran). Türkiye İstatistik Kurumu
- Türkiye İstatistik Kurumu (2009, Eylül). *2007 Yılı Yaşam Memnuniyeti Araştırması* www.tuik.gov.tr.

Türkiye İstatistik Kurumu (2009, Eylül). *2006 Yılı Hane Halkı İşgücü Anketi Sonuçları*. www.tuik.gov.tr.

Uslu, O. (2009). www.alomaliye.com

Yılmaz, G. (1998). Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybının Hesabı ile İlgili Yaklaşımlar ve Türkiye’de Yeraltı Ekonomisinin Doğurduğu Vergi Kaybı. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Özel Sayı -Prof. Dr. Halil Nadaroğlu’na Armağan.Cilt: XIV, s, 1,483-500*

www.alomaliye.com (2009, 5 Ekim). Kayıt Dışı İstihdamı Önlemede Kadim Projesi İle İlgili 2006/08 Sayılı Başbakanlık Genelgesi

www.denizcilikkulubu.com (2009, Ekim).

www.calismahayati.net (2009, 9 Nisan).

Tekinarslan, M. (2009, Ekim). Kadim Projesi. www.calisma.gov.tr

www.csqb.gov.tr/calisan cocuklar. (2009, 10 Ocak).

www.csqb.gov.tr (2009, 9 Eylül). *Kayıtdışı İstihdam Ve Yabancı Kaçak İşçi İstihdamı.128*

w.w.w.ekodialog.com (2009, 11 Mayıs).

www.gib.gov.tr. (2009, 2 Ekim).

www.hakis.org.tr. (23 Ağustos).

www.kadim.istanbul.gov.tr. (2009, 09 Eylül).

www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr. (2009, 13 Eylül).

www.muhasabe.net. (2009, 2 Mayıs).

www.rega.basbakanlik.gov.tr. (2009, 13 Eylül).

www.rega.basbakanlik.gov.tr (2009, 2 Kasım). Kadim Projesi

www.tuik.gov.tr/prehaberbülteni. (2009, 13 Eylül).

www.tuhs.org.tr/dergi/cilt21.s.2-3. (2009, 14 Eylül).

www.tuik.gov.tr. (2009, 2 Kasım).

www.tisk.org.tr/yayinlar. (2009, 12 Eylül).

www.wikipedia.org. (2009, 8 Mayıs).

www.rega.basbakanlik.gov.tr / Başbakanlık Genelgesi. (2009, 14 Eylül).